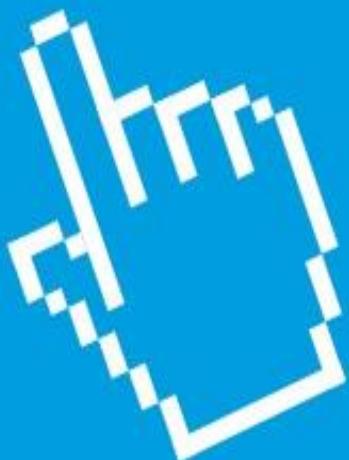

PРЕКРИ Ланџ!

ZAUSTAVIMO ЕЛЕКТРОНИЧКО НАСИЉЕ

Priručnik preuzet uz odobrenje UNICEF Kancelarija za Hrvatsku

Priručnik programa prevencije elektroničkog zlostavljanja

unicef

Sadržaj:

Uvod: Prekinuti lanac? - Zbog čega? Ko? Šta? Kako?

Potrebe, motivi i stvaranje društvene klime

Polazišta i izazovi školskoga programa **Prekini lanac!**

O školskom programu **Prekini lanac!**

Preduslovi za primjenu programa Sadržaj školskoga programa **Prekini lanac!** Pregled radionica

Šta je važno znati prije nego što krenete u sprovodenje programa

Opšta uputstva i smjernice za sprovodenje radionica na temu sigurnog korištenja interneta i elektronskog nasilja

Napomena o ponašanju u radionicama i reakcijama na obrađivane teme

O reakcijama nastavnika

O reakcijama i ponašanju učenika
O reakcijama i ponašanju roditelja

Napomena o jeziku i pravopisu

Neformalni e-pravopis

Radionice za roditelje

Prva radionica: Internet

Druga radionica: Pretraživanje (surfovanje) internetom

Treća radionica: Sigurno korištenje interneta - što je važno znati?

Radionice za učenike nižih razreda

Prva radionica: Mobilni telefoni

Druga radionica: Dobre strane i opasnosti kod korištenja interneta i telefona

Treća radionica: Vrijednosti, pravila i posljedice

Četvrta radionica: Pravila sigurne vožnje internetom i mobilnim telefonom

Radionice za učenike viših razreda

Prva radionica: Dobre strane i opasnosti prilikom korištenja interneta i mobilnih telefona

Druga radionica: Upoznajmo internet

Treća radionica: Pazi semafor! (Ja na internetu)

Četvrta radionica: Elektronsko zlostavljanje, šta je to?

Peta radionica: Vrijednosti, pravila i posljedice

Šesta radionica: Opasnosti na internetu i sigurno korištenje interneta - anonimnost

Sedma radionica: Tračanje i širenje glasina - Šu, šu, svi već šuškaju o tom...

Osma radionica: Zavođenje i seksualno zlostavljanje na internetu

Deveta radionica: Snimanje i objavljivanje fotografija na internetu

Reference

Polazišta i izazovi školskog programa Prekini lanac!

Školske 2005/06. godine započeo je Projekat „Škola bez nasilja - sigurno školsko okruženje“ u saradnji Ministarstva prosvjete i Kancelarije UNICEF-a u Crnoj Gori. Namijenjen je učenicima, nastavnom i vannastavnom osoblju, roditeljima i cjelokupnoj zajednici s ciljem da smanji i spriječi nasilje među školskom đecom. Sprovedene su obuke, pripremljeni Priručnik za rad, Brošura za roditelje, Upitnik za procjenu vršnjačkog nasilja, Uputstvo „Podjela odgovornosti i postupanje u cilju prevencije i u slučajevima pojave nasilja“.

Kancelarija UNICEF-a u Crnoj Gori sprovodi inicijativu "Zaštita đece od seksualne zloupotrebe na internetu" (dio Unicef Globalnog programa). U okviru pomenute inicijative posebna komponenta predviđena je za jačanje svijesti đece i mladih u cilju zaštite i što boljeg i pametnijeg korišćenja interneta. U tom smislu, predviđena je izrada aplikacije za mobilne telefone i kompjutere koja će pružiti mladim ljudima, roditeljima mogućnost da se informišu o oblicima seksualne zloupotrebe đece na internetu i načinima prijavljivanja nadležnim službama.

Na osnovu istraživanja koje je kancelarija Zaštitnika ljudskih prava i sloboda u Crnoj Gori sprovela u 2013. godini, svako četvrti dijete je kazalo da je putem društvenih mreža primilo poruku ili sadržaj koji je seksualno uznenimiravajući.

Stoga je cilj ovog materijala jačanje kapaciteta obrazovnog sistema kako bi odgovorio na pojavu različitih vidova nasilja nad/među đecom, zapravo uspostavljanje i unaprjeđivanje međusektorske saradnje kao neophodnog uslova za blagovremeno i kvalitetno rješavanje problema nasilja, kao i osnaživanje đece i roditelja da prepoznaju nasilje i na adekvatan način postupaju u navedenim slučajevima.

Da bi đeca uspostavila vještine zaštite tokom korišćenja interneta potrebno je razviti program prevencije nasilja na društvenim mrežama i potrebno je ojačati nastavnike predmetnih programa Informatika za osnovnu i srednju školu u vezi sa tim.

Stoga Priručnik koji je pripremio UNICEF – Republika Hrvatska „Prekini lanac – zaustavimo električko nasilje“ je standardizovan i prilagođen za primjenu u crnogorskim školama. Smisao vaspitanja i obrazovanja upravo i jeste poučiti i podržati đecu da se dobro nose sa svjetom ovakvim kakav jeste, a preventivnih programa da spriječe, koliko god je to moguće, da se i jednom đetetu dogodi loše iskustvo.

Radionice, osim što su informativne, imaju i jaku vaspitnu komponentu, mnogo rasprava, ponovno uspostavljanje vrijednosti, pravila i posljedica, pouku i vježbanje načina komunikacije primjerene elektronskim medijima koji nijesu povrjeđujući.

Mnogi uspješni preventivni programi sastojali su se od informisanja i poučavanja o mogućim nevoljama jer je znanje osnovni alat za donošenje ispravnih odluka o primjerenom i sigurnom ponašanju i za odbranu od moguće tuđe zloupotrebe.

Tako su informisanje i podučavanje nastavnika, roditelja i učenika o tome što se sve događa u savremenoj komunikaciji i kako spriječiti uzneniranje i nasilje jedan od temeljnih sadržaja našega programa.

Samim tim stručni izazovi bili su:

Kako učiniti odrasle (nastavnike i roditelje) kompetentnima za nošenje s elektronskim zlostavljanjem, kad o elektronskim sredstvima komuniciranja đeca znaju mnogo više od odraslih.

Odrasli, nastavnici i roditelji, ne moraju znati o savremenim medijima koliko đeca kako bi im mogli biti podrška u usvajanju sigurnih obrazaca ponašanja u virtuelnom svijetu.

Kako sačuvati i podržati svijest roditelja i nastavnika o vrijednosti, korisnosti i nužnosti interneta i mobilnih telefona, a povećati svijest o opasnostima koje donosi i potrebe za zaštitom.

Smatramo da bi bilo koji oblik izbjegavanja u ovom vaspitnom području bio poguban i postigao upravo obrnuti učinak od onoga što nam je cilj. Ako bi dio izbjegavanja bio u tome da nastavnici i roditelji i dalje zaziru od te teme i prostora, ko bi onda s decom dijelio njihove dileme i povrede koje im se događaju?

Kako vaspitno djelovati na one koji su nasilni, one koji trpe i one koji su svjedoci (čutanjem ili prosljeđivanjem povređujućeg materijala) u virtualnom svijetu će vlasti anonomnost i (varljiv) osećaj zaštićenosti i slobode bez odgovornosti.

Ovdje smo se morali pozabaviti zakonima i prihvaćenim procedurama internet i mobilnih operatera, kao i policije, kako bismo nastavnicima, roditeljima i učenicima jasno pokazali da je anonimnost samo prividna i da i u virtuelnom prostoru vrijede iste zakonske odredbe kao i u neposrednom životu.

Radi se o potrebi vaspitanja đece za kretanje novim medijima i otuda zadatak i škole i roditelja da se bave vaspitanjem za medije. Drugi važan razlog zbog kog školi pripada zadatak prevencije i brige oko elektronskog nasilja, bez obzira na ono što se ono događa u virtualnom svijetu, leži u činjenici da ta đeca koju oni obrazuju i vaspitavaju u školi možda čine nasilje ili pasivno učestvuju u njemu ili trpe nasilje, pa je važno reagovati i pokazati da nijesmo ravnodušni u odnosu na to što im se događa u životu, niti na nasilje kao pojavu, nego smo im spremni dati podršku kako bi pronašli ispravnije i nenasilne načine komunikacije. Treći razlog leži u činjenici da je granica između virtualnog svijeta, dohvatljivog elektronskim sredstvima, i fizičkog svijeta vrlo tanka, jer neka komunikacija koja počne u virtuelnom svijetu često se nastavlja u fizičkom i obrnuto. Dakle, interakcije u virtualnom svijetu utiču i na interakcije i odnose i u realnom svijetu. Đeca i mladi ova dva svijeta ne doživljavaju odvojenim, za razliku od nas odraslih. Njima su i elektronska i neposredna komunikacija jednostavno načini na koje komuniciraju sa svijetom.

U programu prevencije elektronskog nasilja primjenjujemo princip Odgovor cijele škole, kao i u osnovnom programu, jer je jedino on istinski efikasan u prevenciji zlostavljanja.

Sadržaj školskog programa Prekini lanac!

Program se sastoji od radionica za nastavnike, roditelje i učenike koje su oblikom primjerene tematskim nastavničkim vijećima, roditeljskim sastancima i časovima razredne nastave. Postojeće vrijednosti, pravila i posljedice, koji su sastavni dio osnovnog školskog programa i na nivou razreda i na nivou škole, potrebno je dopuniti novim koji se odnose na elektronsko zlostavljanje.

Svim ostalim aktivnostima i koracima u programu takođe treba dodati temu elektronskog zlostavljanja - u okviru redovne nastave (ondje gdje se uklapa u program pojedinog predmeta), slobodnih aktivnosti, vršnjačke podrške (ukoliko je škola bila u mogućnosti organizovati je), saradnje s roditeljima i lokalnom zajednicom. Radionice za učenike predviđene su za ROZ ili u okviru nastave Informatike i dodatnih aktivnosti za one učenike koji ne pohađaju Informatiku i po pravilu traju 45 minuta.

Radionice za roditelje zamišljene su kao tematski roditeljski sastanci. Međutim mogu se realizovati i kao projektni dan u okviru Dana otvorenih vrata škole na temu sigurnosti na internetu i elektronskog nasilja. Ako škola odluči aktivnosti s roditeljima sprovesti kroz roditeljske sastanke, moguće je spojiti odjeljenja i održati zajedničke sastanke, o čemu odlučuje škola uzevši u obzir mogućnosti škole, organizaciju rada, veličinu odjeljenja, dosadašnju saradnju s roditeljima i očuvanje kvaliteta prezentovanih sadržaja.

Radionice za nastavnike izvodit će se kao tematska nastavnička vijeća, pedagoški dan ili kako već odluči rukovodstvo škole.

▪ Šta je internet, kako se njime koristiti i koje mogućnosti nudi. ▪ Prednosti i pozitivne strane interneta. ▪ Zbog čega je internet koristan i važan deci.	1. radionica	Razredna učionica	
▪ Upoznavanje s različitim sadržajima na internetu koji su zanimljivi deci. ▪ Prepoznavanje opasnosti na internetu imogućnosti zloupotrebe interneta.	2. radionica	Računarska učionica	
▪ Kako decu podučiti sigurnom korištenju interneta. ▪ Mogućnosti tehničke podrške u pružanju zaštite deci. ▪ Naučiti prepoznavati opasnosti na internetu i mogućnosti zloupotrebe interneta. ▪ Upoznavanje s pojmom elektronskog zlostavljanja i što tada učiniti (postupak prijavljivanja).	3. radionica	Razredna učionica ili Računarska učionica	
▪ Upozoriti na opasnosti zloupotrebe mobilnih telefona. ▪ Podučiti sigurnom korištenju mobilnih telefona.	1.-3.	1. radionica	Razredna učionica
▪ Osvijestiti dobre strane i opasnosti kod upotrebe mobilnih telefona i interneta	3.-4.	2. radionica	Razredna učionica
▪ Dodati postojećim razrednim vrijednostima, pravilima i posljedicama i ona koja štite od e-zlostavljanja	1.-4.	3. radionica	Razredna učionica
▪ Osvijestiti vlastito ponašanje i usvojiti sigurno ponašanje u korištenju mobilnih telefona	3.-4.	4. radionica	Razredna učionica
▪ Upoznavanje različitih mogućosti upotrebe interneta	5.-8.	1. radionica	Razredna učionica
▪ Objasniti kako funkcioniše internet i što sve nudi.	5.-8.	2. radionica	Računarska učionica
▪ Osvijestiti vlastito ponašanje i usvojiti sigurno ponašanje u korištenju interneta	5.-8.	3. radionica	Razredna učionica
▪ Odrediti pojam e-nasilja, upoznati sa	5.-8.	4. radionica	Razredna učionica

zakonskim posljedicama			
▪ Dodati postojećim razrednim vrijednostima, pravilima i posljedicama i ona koja štite od e-zlostavljanja	5.-8.	5. radionica	Razredna učionica
▪ Osvijestiti prednosti i opasnosti na internetu. ▪ Podučiti kako se sigurno koristiti internetom.	5.-8.	6. radionica	Računarska učionica
▪ Osvijestiti posljedice tračanja i ogovaranja preko mobilnih telefona i interneta	5.-8.	7. radionica	Razredna učionica
▪ Upoznati s pojmom seksualnog zlostavljanja i pedofilije, podučiti kako se zaštititi	5.-8.	8. radionica	Razredna učionica
▪ Upoznati s opasnostima snimanja i objavljivanja fotografija na internetu	5.-8.	9. radionica	Računarska učionica

Opšta uputstva i smjernice za sprovоđenje radionica na temu sigurnog korištenja interneta i elektronskog nasilja

Spremnost dece da svoja iskustva iz područja privatne komunikacije podijele s odraslima bitno zavisi od toga kako odrasli reaguju na njihovo ponašanje i na sadržaje kojima se bave.

Školski program *Prekini lanac - program prevencije elektronskog zlostavljanja* nastavak je UNICEF-ova osnovnoga programa *Za sigurno i podsticajno okruženje u školama - Stop nasilju među decom*. Svaka osnovna (i srednja) škola koja želi sprovesti ovaj dio programa treba prvo sprovesti osnovni program protiv nasilja koji traje u svom obveznom dijelu otprilike jednu školsku godinu. Ovo je važno naglasiti zato što se u vrijednostima, pravilima i posljedicama koje se uspostavljaju u svakom odjeljenju i školi, kao i u protokolu o postepenom u slučajevima elektronskog zlostavljanja, ovaj program nadovezuje na osnovni, pa su bez njega ove radionice zapravo samo edukacija nastavnika, roditelja i učenika o sigurnijem korištenju interneta i mobilnih telefona kao dio primarne prevencije, ali neće biti dovoljno efikasane u sekundarnoj prevenciji¹ i zaustavljanju nasilja i nasilničkog ponašanja.

U nižim razredima zamišljeno je da se najprije obrađuje tema upotrebe mobilnih telefona, a zatim internet. Odjeljenjske starještine i nastavnici mogu sami procijeniti u kojem je razredu najbolje obradivati pojedine teme. Ako se radi o školi koja je u sredini manje izložena savremenoj tehnologiji, može se u nižim razredima obraditi samo tema upotrebe mobilnih telefona, a teme vezane za internet ostaviti za više razrede. U svakom slučaju potrebno je sprovesti i radionicu u kojoj se dopunjaju odjeljenjske vrijednosti, pravila i posljedice u odnosu na elektronsko nasilje.

Dakle, minimalno u nižim razredima treba sprovesti radionicu br. 1. i 3., a prema procjeni nastavnice u 3. i 4. razredu mogu se obraditi i radionice 2. i 4. Iskustva iz pilot-programa pokazuju da je nivo iskustva u korištenju mobilnih telefona i interneta vrlo različita i unutar

¹ Starija literatura govori o tri tipa preventivnih intervencija (primarna, sekundarna i tercijarna prevencija) koji su kao termini relativno poznati i prihvaćeni pa ih ovdje koristimo (prema Commission on Chronic Illness, 1957.). Međutim, novija literatura govori o intervencijskom spektru (prema Mrazek i Haggerty, 1994.) prema kojem prevencija može biti **univerzalna** (cilja rizične faktore u cijelokupnoj populaciji), **selektivna** (cilja na identifikovane grupe koje dijele zajedničke rizične faktore) te **indikovana** (cilja na mlade koji imaju značajne simptome). U spomenutom intervencijskom spektru sagledavaju se sve intervencije - od preventivnih intervencija do intervencija za odražavanje stanja. U tom spektru, prema mišljenju autora, termin prevencija rezervisan je samo za intervencije koje se pojavljuju prije nego što se problem/poremećaj razvije.

odjeljenja iste škole, pa su neke nastavnice bile začuđene "bogatim" iskustvom svojih malih učenika. Već u ovom uzrastu neka su đeca dobila pornografski sadržaj putem mobilnih telefona i bila pozivana s nepoznatih brojeva, a u 3. i 4. razredu neka đeca već imaju iskustva u pretraživanju interneta i igranju *online* igrica. Stav stručnog tima projekta je da je bolje poraniti nego zakasniti s prvim informacijama o sigurnom korištenju elektronskih tekovina. Skup od 9 radionica o korištenju mobilnih telefona i interneta obavezan je za više razrede i svakako je nužno osigurati u tri radionice za učenike rad na računaru s pristupom internetu. Svaki odjeljenjski starješina će ocijeniti koliko će radionica obraditi u jednoj školskoj godini.

Principi kojih se u toj procjeni treba držati su:

- Procjena motivisanosti učenika kako ne bi došlo do zasićenja ovom temom kod učenika.
- Radije temeljno obraditi gradivo, pa ako će neka radionica zahtijevati i više od jednog školskog časa, omogućiti to vrijeme, bolje je nego mehanički izvesti radionice. Iskustva pokazuju da su se u nekim odjeljenjima zapodjenule žive rasprave o temi. Kako je osnovni cilj ovog programa graditi ispravne vrijednosti i pravila ponašanja, tako je raspravljanje o temi najbolja metoda i nju bi vrijedilo njegovati i podsticati (a ne skraćivati i ubrzavati radi obrade u predviđenom vremenskom roku).

Takođe, iskustveni dio i rad na računaru s pristupom internetu nužan je i vrlo važan dio aktivnosti predviđenih u osposobljavanju i *edukaciji nastavnika*. Radi toga je nužno sprovesti radionice na način kako su opisane i planirane, sa svom predviđenom opremom. Naime, nastavnici neće biti u mogućnosti da izvedu radionice u odjeljenjima s učenicima ako se ne upoznaju s osnovnim informacijama o tome kako izgleda virtualni svijet, a to podrazumijeva da su koristeći se računarom posjetili taj svijet.

Kao i roditelje i učenike koji su zainteresovani, a pokazuju vještina, znanje i razumijevanje u korištenju računarom, pretraživanju interneta i korištenju komunikacijskih internet usluga. Međutim, uz roditelje i učenike nužno je da radionicu pedagoški vodi nastavnik/odjeljenjski starješina jer je on stručnjak za vaspitanje i obrazovanje i poznaje metodiku rada.

S obzirom na veliku razliku u znanju i iskustvu u korištenju elektronskih medija, predlažemo školama da osnuju tim radnika za pružanje podrške u sproveđenju programa, potpomognut roditeljima i učenicima koji će biti pri ruci onim nastavnicima koji su manje vični temi koju obrađujemo.

Cilj je ovoga programa da đeca i mladi sami nauče kontrolisati sadržaje koje susreću na internetu, a uloga je nastavnika, roditelja i drugih odraslih pomoći im u tome i poučiti ih kako se lakše nositi s neugodnim iskustvima koja ih na tome putu snađu te kako mogu bolje prepoznati opasnosti.

Roditelji i nastavnici mogu i trebaju iznositi svoja mišljenja i vrijednosti, ali tako da poštuju sva iznesena mišljenja i vrijednosti i čuvaju dostojanstvo svih učenika i iznesenih stavova i vrijednosti.

Ponašanje đece i mlađih u mobilnoj telefoniji i na internetu dio je njihovog privatnog prostora i izbora. S druge strane, roditelji i drugi staratelji dužni su ih zaštititi od zloupotrebe u elektronskoj komunikaciji. I to na dva načina - tako da ih zaštitimo i naučimo da sami sebe štite od uznemiravanja i povređivanja, ali i da ih zaštitimo od mogućnosti da i oni sami komuniciraju tako da nekog uznemiravaju i povređuju.

Konvencija o pravima đece UN-a jasno i precizno naglašava oba ova prava. U članku 13. koji glasi: "Dijete ima pravo na slobodu izražavanja; to pravo mora, nezavisno od granica, uključivati slobodu traženja, primanja i širenja obavještenja i ideja svake vrste, usmeno ili pismeno, tiskom

ili umjetničkim oblikovanjem ili kojim drugim sredstvom prema izboru đeteta.” - jasno se ističe pravo đece na prikupljanje informacija kao i na izražavanje vlastitih stavova, mišljenja i vrijednosti. S druge strane, u članku 14., Konvencija osim prava na slobodu misli, savjesti i vjere, govori i o njenim ograničenjima - “Države članice priznat će đetetu pravo na slobodu misli, savjesti i vjere... u skladu s njegovim razvojnim sposobnostima. Sloboda izražavanja vjere ili uvjerenja može biti podvrgnuta samo onim ograničenjima koja su zakonom određena i koja su prijeko potrebna radi zaštite javne sigurnosti, zdravlja ili morala ili temeljnih prava i sloboda drugih.”

Ove odredbe konvencije jasno pokazuju koliko je osjetljiv prostor u kojem djeluje ovaj program i koliko je zahtjevan zadatak roditelja i nastavnika u podučavanju đece u korištenju njihovih prava na slobodu informisanja, mišljenja i uvjerenja uz odgovornost za vlastita ponašanja i njihove posljedice prema sebi samome i prema drugima. Dakle, roditeljima i nastavnicima valja u svakome trenutku procijeniti je li neka informacija, ideja ili sadržaj u skladu s razvojnim sposobnostima pojedinoga đeteta, može li je on na primjeren način razumjeti i koristiti se njome, što svakako nije lak i jednostavan posao i bitno je podložan vrijednostima i uvjerenjima samih roditelja i nastavnika. Nešto je lakše procijeniti ugrožava li privatnost i uznemiruje li dijete nekoga svojim postupcima, premda smo i ovdje katkad u dilemi.

Spremnost đece da svoja iskustva iz područja privatne komunikacije podijele s odraslima bitno zavisi od toga kako odrasli reaguju na njihovo ponašanje i na sadržaje kojima se bave. Pa će tako i radionice biti toliko efikasane koliko će nastavnici uspjeti poštovati dječija mišljenja i iskustva dok ih podučavaju sigurnijim izborima i ispravnijim ponašanjima u zaštiti temeljnih prava i sloboda njih samih i drugih. Naravno da roditelji i nastavnici mogu i trebaju iznositi svoja mišljenja i vrijednosti, ali tako da respektuju sva iznešena mišljenja i vrijednosti, tako da čuvaju dostojanstvo svih učenika i iznešenih stavova i vrijednosti.

Činilo nam se važnim da odrasli usvoje e-žargon (jezik) đece i mladih kako bi lakše mogli s njima razgovarati o njihovim iskustvima na internetu na “njihovom” jeziku.

U radionicama se koristimo jezikom vezanim za elektronsku komunikaciju kojim se koriste učenici. On zapravo predstavlja neku vrstu žargona ili slenga. Đe god postoji i službeno usađen hrvatski naziv za pojedini pojam, koristimo se njim, a u zagradama navodimo engleski naziv ili među đecom i mladima prihvaćen naziv. Kako je jedan od ciljeva ovih radionica nastavnike i roditelje postaknuti na razgovor s učenicima/đecom, jer oni imaju mudrost odraslih, premda đeca znaju o elektronskim medijima više, tako nam se činilo važnim da odrasli usvoje žargon ili sleng (jezik) đece i mladih kako bi lakše mogli s njima razgovarati na “njihovom” jeziku.

Nastavnici vide i prednosti i mane dječijeg korištenja računarom i internetom. S jedne strane žale se na činjenicu da pisanje SMS poruka i dopisivanje na internetu zapravo kvari poznavanje pravopisa i vježbanje lijepog pismenog izražavanja, premda s druge strane čini đecu vičnom brzom pisanju na tastaturi, brzom čitanju s razumijevanjem, većem stepenu samostalnosti u pronalaženju različitih izvora znanja i informacija. Činjenica je da u pisanju SMS poruka i brzom dopisivanju na internetu (forumima, *chat*-ovima- pričaonicama, socijalnim stranicama) postoji i svojevrsni neformalni “pravopis” koji spontano nastaje. Osnovni motiv i princip takvog iskrivljenog pisanja je - što brže i što jeftinije, a to znači sa što manje znakova, odnosno pritisaka na taster. Princip “što jeftinije” je sasvim opravdan, pogotovo ako uspijemo uspješno prenijeti ono što smo htjeli, to više što roditelji većini đece postavljaju određena pravila i ograničenja oko trošenja računa za mobilni telefon, i megabajta na internetu, pa su oni motivisani za tu sumu novca prenijeti što više poruka. Princip “što brže” je sasvim u skladu sa

savremenim tokovima života. Ako njemu dodamo i razvojno prirodnu potrebu dece u pubertetu i adolescenciji da se okreću vršnjacima i s njima dijele sve što im se događa i što misle i osjećaju, onda je potreba da se što više poruka razmijeni u što manje vremena sasvim razumljiva. Upravo ova mogućnost komuniciranja s velikim brojem ljudi (i onima s kojima su proveli dan u školi i onima na drugome kraju svijeta koje nikad nisu vidjeli) jest ono što e-komunikaciju čini toliko zanimljivom i "napetom" tinejdžerima.

Ekspanzija semantičkoga kapaciteta osnovne pisane poruke dodavanjem znakova za emocije - "gola" poruka je semantički ograničena, pa onda dobija na značenju kad joj se dodaju dodatni znakovi i tipografije, jer su "obične" tekstualne poruke, bez dodatnih znakova "skučene" i ne prenose sve aspekte poruke kakve imaju drugi mediji ili podjednaka komunikacija. Korisnici e-komunikacije su zato smislili neke moguće kompenzacije koje semantički "pojačavaju" poruke: facijalne ekspresije, velika slova, kratice...

Poseban je segment ovih poruka upotreba tzv. "smajlića" (smješka), kombinacije znakova koji podsjećaju na pojedine facijalne ekspresije- a osim gole poruke predstavljaju svojevrsni emocionalni kontekst u kojem se ona piše. Jedna te ista poruka, uz različite vrste "smješka" može imati posve različita značenja - npr. poruka "čuo sam se s Markom :)" i "čuo sam se s Markom :((" prenosi nam i vrstu poruke koja je drugačija - u prvom se slučaju očito radi o dobrim, a u drugom o lošim vijestima. Znakovima možemo prenijeti mnoga svoja stanja -namignuti, vrištati, čuditi se, isplaziti jezik... i oni zapravo vrlo kratkom šifrom poruci daju dodatni smisao.

Facijalne ekspresije ili "emotikoni"

"Emotikon" dolazi od engleskog izraza "*emoticons*", što je kombinacija riječi emocija i ikona (engl. *emotion* i *icon*). Pritom je "ikona" ustaljeni naziv za "sličice" koje se nalaze na desktopu računara.

Evo nekoliko najčešćih emotikona:

- :) smješko
- :(plačko
- ;;) namigivanje
- :D veliki smijeh
- :p plaženje jezika
- :o čudim se!
- :@ vrištim!

:-) ekspresije se mogu pisati i "s nosom", ali danas je takvo pisanje već zastarjelo (jer se bez nosa uštedi jedan znak i pritisak tastera ;))

Velika slova - svako pisanje verzalom (sve velikim slovima) znači unošenje dodatnih emocija, na primjer: "ovdje mi je PREDIVNO!!!". U ličnoj e-komunikaciji korištenje verzala znači - vikanje. Zbog "vikanja" se pisanje verzalom ne smatra baš "pristojnim" - bolje se koristiti kurentom (malim slovima).

Najčešće skraćenice preuzete su iz engleskog jezika, jer su u njemu prvo i nastale:

OMG - *Oh, my god!* (prev. "O moj Bože!") **LOL** - *Laying of laugh*

ROFL - *Rolling on floor laughing* (prev. "Valjam se od smijeha")

BR, LP - Best regards (prev. "Lijep pozdrav") **Thanks, thnx, tnx, tx - hvala**

Bi - Bye (prev. "Pozdrav")

BTW - By the way (prev. "Usput rečeno") ili **Between** (prev. "Između") - zavisno o kontekstu

Evo primjera kako se dodavanjem tipografskih znakova, skraćenice i simbola može prenijeti kontekst iz kojeg ishodi neka poruka ili kako korištenjem tih znakova mijenjamo značenje poruke:

Poruka "vidim ga" prenosi nam što se dogodilo, ali ne i kako se pritom osjećamo. ako nam je dragو, reći ćemo - vidim ga :)

- ako nam je baš jako dragо i važno, reći ćemo - OMG vidim ga :D
- ako smo začuđeni što se netko negdje pojavio - VIDIM GA :o
- ako ne možemo izbjеći susret - vidim ga :@

Izbjegavanje interpunkcija takođe služi kratkoći poruke. Tako se najčešće piše bez zareza i tačaka, ako je moguće i bez razmaka (pogotovo u SMS porukama). Primjer: "'ćao posalji mi skripte @ yahoo sto prije". "Minusi" kako ih mladi najčešće zovu (zarezi, tirei) mogu odvajati 2 dijela sadržaja iste poruke, npr. "poslao ono4ono - jesi veceras u booksi?" - ovdje vidimo i korištenje broja 4 koji kad se pročita na engleskom zvuči [for] što znači "za", pa poruka zapravo znači "poslao sam ono za ono". Takođe, tri tačke na kraju nabranja (...) svode se na dvije (...)

Izbacivanje dijakritičkih znakova (kvačica) dogodilo se odavno, dok još računarski programi nisu imali verzije za slovenske jezike, nego samo za engleski. Neki mobilni i neki lični računar kojima se koristimo još uvijek nisu programirani za pisanje dijakritičkih znakova. Doduše, ispuštanjem kvačica tekst takođe može postati nečitak ili promijeniti značenje, pa tako npr. "Željko" postaje "zeljko" i sl. A pitanje sagovornika na *chat-u* (pričaonici) "zuri ti se?" bit će nejasno, jer možda pita žuri li se sagovorniku ili zuri li mu se u ekran, što su dva potpuno suprotna pitanja. Sagovornik će vjerovatno odgovoriti "ne zuri mi se" ili "zurim i cekam". U situacijama kad ispuštanje kvačica može promijeniti značenje koriste se sljedeći znakovi: ž = zh; š = sh; č = ch; č = cc; đ = dz; (naravno) đ = dj...

I na kraju - važna napomena: ovo sve nisu nova pravila ili istinski e-pravopis. Komunikacija na internetu i SMS-om je vrlo individualna.

1. Radionica za roditelje: Internet

Cilj:

- Podučiti roditelje i približiti im šta je internet, kako se koristiti njime, koje mogućnosti nudi.
- Upoznati roditelje s prednostima i pozitivnim stranama interneta (s posebnim naglaskom na zabavu i druženje s vršnjacima, upoznavanje novih ljudi).
- Osvijestiti koja su rizična ponašanja i potencijalno opasne situacije s kojima se đeca mogu susreti koristeći se internetom.
- Približiti roditeljima zbog čega je internet koristan i važan đeci.

Trajanje radionice: 60 minuta

Potreban materijal: papiri formata A3, *flip chart* papiri, markeri, flomasteri, PowerPoint prezentacija i LCD projektor s računarcem

Napomena za odjeljenjske starješine:

Za svaku aktivnost postoji vrijeme potrebno za izvođenje, međutim, koliko će se vremena potrošiti na određene aktivnosti, tehničke informacije i raspravu, svakako zavisi i o predznanju i iskustvu roditelja o internetu. Takođe, mislimo da je važnije ostaviti dovoljno vremena, temeljno raspraviti i dati važnost svim razmišljanjima i pitanjima roditelja negoli zadržati predviđenu vremensku strukturu pod cijenu površno izvedene rasprave.

1. AKTIVNOST: Asocijacija na pojam Interneta (10 minuta)

Uvod:

Razredni starješina pozdravi roditelje, zahvali im što su se odazvali pozivu i još jednom ponovi obavještenje, koja se nalazila u pozivu, kako se škola kao posebni dodatni dio UNICEF-ovih aktivnosti na prevenciji nasilja i zlostavljanja odlučila pozabaviti i uzneniravanjem i nasiljem putem mobilnih telefona i interneta jer je ono u porastu i škola se već susrela s nekoliko takvih slučajeva. Ovdje razredni starješina može u kratkim crtama ispričati nekoliko stvarnih slučajeva koji su se dogodili među školskom đecom i/ili dodati nekoliko primjera iz ovog Priručnika. Može takođe dodati kako je UNICEF-ov i stav škole da je bolje spriječiti nego liječiti, pa je program usmjeren na to da đecu i roditelje upozori na specifične mogućnosti uzneniranja i zlostavljanja savremenom e-tehnologijom na vrijeme, prije nego što se ono stvarno dogodi. Zatim bi bilo korisno da razredni starješina u kratkim crtama opiše od kojih se sve koraka sastoji novi program (edukacija nastavnika od UNICEF-ova mentora, Priručnik, radionički rad s učenicima nižih i viših razreda, rad s roditeljima, lokalnom zajednicom) te kojim je ritmom i rasporedom ona odlučila raditi s učenicima i s njima - roditeljima. Zatim pozove roditelje na saradnju u smislu mogućnosti da se oni koji su vični e-komunikaciji uključe u školske radionice ili u smislu natpisa u lokalnim novinama i emisija na lokalnom radiju/televiziji koje bi popratile školske aktivnosti i zastupale ideje prevencije ili u smislu povezivanja i umrežavanja s drugim organizacijama koje bi imale takav interes i misiju. Nakon što kratko sasluša prijedloge roditelja i odgovori na eventualna pitanja, prelazi na aktivnosti predviđene u ovoj radionici.

Razredni starješina napiše na veliki papir (tabli) izraz *internet* i zamoli roditelje da kažu koje im asocijacije pobuđuje taj izraz, prvo što im pada na pamet na spomen ovog izraza. Razredni starješina zapisuje sve asocijacije. Nakon što su sve asocijacije iscrpljene, odnosno kad se javi

zasićenje i nema novih asocijacija, razredni starješina u razgovoru s grupom pokušava posložiti asocijacije prema nekom smislu.

2. AKTIVNOST: Prednosti i nedostaci internet

Rad u malim grupama (35 minuta)

Pokažite stav: "Mi znamo da se događaju problem u virtuelnom svijetu i znamo da je važno govoriti o tome!".

Nakon toga razredni starješina može pitati roditelje znaju li još neki sličan primjer iz svakodnevnog života o stvarima koje nam dobro služe, a postaju problem kada "zagospodare" nama, odnosno kada se njima ne služimo na odgovarajući način. Već prema aktivnosti i kreativnosti roditelja, razredni starješina i sama može ponuditi nekoliko primjera i navesti roditelje da zajedno pronađu prednosti (stvari zbog kojih je taj predmet "dobar sluga") i nedostatke (stvari zbog kojih je taj predmet "loš gospodar"). Kao primjer mogu se navesti: nož, televizor, kalkulator, mobilni telefon.

U ovom dijelu razredni starješina može povezati neke od asocijacija s ciljevima programa/radionica. Pita roditelje znaju li za staru poslovicu o vatri koja kaže "Vatra je dobar sluga, a loš gospodar: *Još od pamтивјека ватра добро služи људима зato што нас може угrijati, на њој можемо припремити храну, њоме можемо освјетлiti mrak, одбранити се од напада. Но ако нисмо паžljivi, ватра се може распламсати и запалити све што имамо, што нам је vrijedно и у свега неколико минута избрисати све што smo дugo градили*".

Prilikom ove aktivnosti moguće se koristiti i uporediti internet s ulicom i saobraćaju.

Svi znamo da su đeca u saobraćaju posebno ranjiva grupa. Malena su i ne poznaju dobro prometna pravila, često su zaigrana i nepažljiva te su zbog toga izloženija nezgodama. Stoga roditelji kod kuće, kao i nastavnici u školi, ulažu puno pažnje kako bi đecu naučili kako se sigurno kretati u saobraćaju, prvo na onome putu od kuće do škole, a zatim i šire na drugim, većim prometnim ulicama. Jedan od načina kako zaštитiti dijete u prometu jeste da uvijek idete s njim, u najboljem slučaju da ga držite za ruku i štitite. No, i sami znamo da to nije moguće, prije ili kasnije dijete će se morati samo kretati. Uostalom, ukoliko ga stalno držimo za ruku, dijete nikada neće osjećati samostalnost i povjerenje u sebe da se može samo nositi sa saobraćajem. Zato ga samo u početku moramo držati za ruku, a zatim ga naučiti kako da samo sigurno hoda po ulicama onim saobraćajnim, ali i onim životnim. I upoređivanje interneta jedna je od takvih životnih ulica. Ni tu ne moramo dijete "voditi za ruku" kako bismo se uvjerili u njegovu sigurnost, već ga moramo naučiti kako da se pravilno koristi tehnologijom, na svoje i tude zadovoljstvo i korist. Kao i promet, i internet može za đecu biti opasan, ali ako se pravilno koristi, te opasnosti svode se na minimum.

Zatim se roditeljima kaže kako je i internet (moderne tehnologije) jedna od takvih stvari koje, ako je ne koristimo pravilno, mogu nam štetiti.

Nakon toga roditelji se podijele u tri manje grupe.

Prva grupa ima zadatak da se prisjeti i raspravi o svim prednostima interneta.

Druga grupa raspravlja o mogućim opasnostima na internetu s kojima se đeca mogu susresti.

Treća grupa raspravlja o svojim brigama i strahovima vezanim uz internet i savremenu tehnologiju, koja su njihova razmišljanja i pitanja.

Važno je podstaknuti roditelje da iznesu što više ideja i stvari koje ih brinu, o kojima razmišljaju, koje ih zbujuju. Nema tačnih i netačnih odgovora i svaka ideja i misao koju iznesu važna je za raspravu i dijeljenje iskustva.

Zamolite roditelje da svoja razmišljanja, pitanja i ideje zapišu na papir te odrede predstavnika koji će prenijeti razmišljanja i zaključke male grupe. Za raspravu i rad u maloj grupi predviđeno je 10 minuta, a nakon toga slijedi izlaganje i rasprava u velikoj.

Smjernice i dopune za odjeljenjske starješine:

U nastavku teksta navedeni su odgovori i najčešće reakcije odraslih, za koje se nadamo da mogu pomoći razrednom starješini u pripremi i vođenju diskusije.

Pomoć voditeljima: Što odrasli najčešće kažu...	
Prednosti interneta	▪ brz, moderan, šaren ▪ anonimnost, lako dostupan, bezuslovan ▪ bez granica, bez odgovornosti, (naizgled) bez posljedica oslobađa strah i stres ▪ poveznost istih interesnih grupa (Facebook), socijalizacija razmjena iskustva (o ljubavi, prijateljstvu) ▪ zadovoljava lažni socijalni život, slobodniji u izražavanju sebe ▪ mogućnost lakše komunikacije zbog anonimnosti ▪ obilje podataka na jednome mjestu, dostupnost i brz pristup informacijama dinamičan, multimedijalan ▪ praćenje trendova, biti "in" ▪ štedi vrijeme (e-trgovina, plaćanje računa, turističke ponude) jednostavnost upotrebe, lako dostupan ▪ sloboda izbora bez ograničenja, smanjenje nadzora odraslih zabava, takmičenje, druženje (igrice, muzika) ▪ edukativan, obogaćuje i olakšava učenje dopisno školovanje i učenje ▪ mogućnost rada od kuće, podstiče kreativnost nema pravopisne / gramatičke kontrole ▪ dostupnost sadržaja o kojima mladi ne mogu pitati roditelje tajnovit, zabranjen ▪ ne zahtijeva intelektualni i fizički napor
Pomoć voditeljima: Što odrasli najčešće kažu...	
Potencijalne opasnosti i loše strane interneta	▪ zloupotreba anonimnosti ▪ opasnosti i dostupnost neprimjerenih sadržaja (npr. pornografija, nasilje...)

	▪ <i>loše strane</i> podsticanje mržnje, neprijateljstva ▪ internet pod znakom pitanja je tačnost informacija i pouzdanost izvora ▪ nekad nejasna granica između stvarnog i virtualnog svijeta, gubitak stvarnog konteksta s ljudima i prijateljima ▪ gotovi modeli lošeg ponašanja ▪ širenje i zloupotreba ličnih informacija ▪ ukida se potreba za odlaskom u knjižare (biblioteke) i korištenjem knjiga ▪ širenje virusa je lako prenosivo (novčani gubitak) ▪ smanjen ošećaj odgovornosti (neprimjereni sadržaji) ▪ neupućenost roditelja oko interneta, a ponekad nemaju vremena pratiti šta rade njihova đeca ▪ razvija se zavisnost od interneta (zdravstveni status je pod znakom pitanja, nedostatak tjelesne aktivnosti) trgovanje ljudima, <i>online</i> krađe ▪ razvijanje socijalnih vještina je pod znakom pitanja ▪ poznanstva preko interneta mogu dovesti do pedofilije ▪ gubljenje vremena ▪ kopiranje podataka (ne čitaju, ne istražuju) kupovina/kladionice ▪ e-kupovina - đeca mogu trošiti bez roditeljske kontrole ▪ opasnosti (anonimnost) u dopisivanju ▪ letci/<i>pop-up</i> - kada te zapamte (bio si jednom tamo) ▪ Facebook - napadanje/prisilni kontakt ▪ negativni elementi instalirani u igricama Svaka prednost može biti i nedostatak
Strahovi i brige, prepreke	▪ slaba kontrola radi neznanja ili nedostatka vremena roditelja ▪ <i>prepreke</i> kako cenzurisati neki sadržaj, je li bolje zabraniti ili pustiti ▪ teško je predviđeti moguće posljedice ponašanja (npr. zbog manipulacije podacima ili objavljivanja neistina) ▪ nedostatak znanja o modernoj tehnologiji ▪ teškoće određivanja granica <i>online</i> i <i>offline</i> svijeta ▪ strah od smanjenja sposobnosti verbalnog izražavanja ▪ strah od zloupotrebe podataka ▪ strah od mogućnosti upoznavanja "sumnjivih" prijatelja ▪ strah od zavisnosti od interneta/igrica

	▪ otuđenost, zatvorenost (izolovanost) ▪ povezanost asocijalnog/nasilnog ponašanja: šedenje na internetu ▪ površno prijateljstvo (pogrešan subjektivni ošećaj) ▪ tjelesni razvoj i zdravlje (vid, šedenje...) ▪ sve je predosadno u odnosu na internet (adrenalin) ▪ sve informacije bez filtera i komentara (pod znakom pitanja je vrijednost) ▪ gazi nas tehnologijane znamo, a hoćemo ih zaštititi – bespomoćnost ▪ pravila oko mobilnih telefona/ interneta

3. AKTIVNOST: Predavanje o internet (15 minuta)

Pitanja za podsticanje dalje rasprave među roditeljima i iznošenje vlastitih iskustava:

Imaju li računar kod kuće? Imaju li računar s pristupom internetu kod kuće?

Na koji je način internet prisutan u vašoj kući?

Ko se sve koristi računarom i internetom u vašoj kući?

Razgovarate li s đecom o tome na koji se način oni koriste internetom i za šta?

Ima li nekih pravila i ograničenja u korištenju računara i interneta? Ko ih postavlja?

Napomena za odjeljenjske starješine:

Poželjno je podijeliti papiriće roditeljima na koje mogu napisati neka pitanja i stvari koje bi željeli dozнати o internetu te ih uzeti na kraju radionice, kako bi mogli pripremiti odgovore na postavljena pitanja i dileme do idućeg susreta. Ako razredni starješina sam ne zna odgovoriti na postavljena pitanja, mogu potražiti pomoć nastavnika informatike i koordinatora.

Razredni starješina (a ukoliko se ona ne osjeća kompetentnom, onda nastavnik informatike ili neki drugi nastavnik) drži kratko predavanje kome je cilj roditeljima predstaviti šta je to internet, kako funkcioniše... Kroz predavanje je važno naglasiti i one aspekte koji su đeci zanimljivi, približiti im radi čega je internet njima važan i koristan.

Napomena: Predavanje uz PowerPoint prezentaciju je jednako i za nastavnike i za roditelje.

Pitanja i komentari roditelja: Zahvaliti se za učestvovanje i pozvati ih na razmišljanje o sadržajima koje su čuli i naučili na današnjoj radionici.

2. Radionica za roditelje: Pretraživanje (surfovanje) internetom

Cilj: Približiti roditeljima virtualni svijet, upoznati ih s pojmovima vezanim za internet. Pružiti roditeljima mogućnost da i sami surfuju i pretražuju internetom.

Trajanje radionice: 60 minuta

Potreban materijal: papiri, tabla ili pripremljen plakat, računar s pristupom internetu za svakog polaznika (moguće i dva polaznika na jedan računar), LCD projektor za projektovanje prateće PowerPoint prezentacije

Napomena za odjeljenjske starješine:

U sproveđenju radionice učestvuje razredni starješina i nastavnik informatike (ili neka drugi nastavnik, stručna saradnica, roditelj ili učenik vičan informatici). Predlažemo da se radionica sprovede u kabinetu za informatiku. Takođe, poželjno je osigurati roditeljima rad na računaru tako da uz podršku razrednog starješine ili nastavnika informatike sami pokušaju istražiti neke usluge i mogućnosti interneta. Jedan od ciljeva radionice je pružiti mogućnost da sami iskuse internet.

Radionicu moguće je obraditi na način da se upoznavanje s internetom sprovede kroz pripremljenu PowerPoint prezentaciju, a zatim škola zainteresovanim roditeljima ponudi dodatnu radionicu kroz koju će sami surfovati internetom i isprobati (iskusiti) pojmove koje su učili u kratkom predavanju.

1. AKTIVNOST: Uvod (10 minuta)

Razredni starješina pozdravlja i obraća se roditeljima: *Počeli smo razgovarati o internetu i na prošloj radionici pojasnili što je internet, kako funkcioniše i slično. Na današnjoj radionici otići ćemo korak dalje.*

Pitanja za podsticanje diskusije:

- Koje ste termine čuli, a vezani su za internet i savremene tehnologije?
- Kojim se terminima koriste vaša đeca kada govore o internetu?
- Koliko vi razumijete te termine?
- Od svih termina kojima se koriste đeca, šta vas najviše zbumjuje?

Razredni starješina podstiče roditelje da iznesu što više ideja i termina, posebno onih koje ne razumiju te sve zapisuje na tabli. Kao podsticaj može navesti ove termine: *chat*, forum, preuzimanje (engl. *download*), pretraživanje (surfovanje), elektronska pošta (*e-mail*), blog, Facebook, MySpace...

2. AKTIVNOST: Osnove korištenja interneta (35 minuta)

Središnji dio radionice usmjeren je na iskustveno učenje koje vodi stručnjak iz područja informatike. Važno je osigurati da se znanje prenosi sažeto i jasno te da se roditeljima omogući dovoljno vremena da isprobaju sve što se podučava. U ovome dijelu roditeljima se pokazuju osnove korištenja interneta te im se pokazuje šta je to forum, blog, *chat* odnosno pojmovi koji su spomenuti u uvodnome dijelu, bilo iskustveno ili ih vodimo kroz unaprijed pripremljenu PowerPoint prezentaciju. Od svih pojмova koji su navedeni na prвim slajdovima rastumačiti i pokazati samo one koje su roditelji imenovali kao nerazumljive i/ili zbumujuće.

3. AKTIVNOST: Osvrt za kraj (5 minuta)

Razredni starješina poziva roditelje da iznesu svoja razmišljanja i reakcije tokom prezentacije i/ili iskustvenog rada, osvrт na temu te najavljuje iduću radionicu na temu sigurnosti đece na internetu. Ukoliko roditelji nisu imali mogućnost raditi sami na računaru i pretraživati internet, na ovome je mjestu dobro ponuditi vrijeme i mjesto za iskustveni dio za one roditelje koji to žele.

Zahvaliti se za učestvovanje i najaviti iduću radionicu na temu sigurnog korištenja interneta.

3. Radionica za roditelje: Sigurno korištenje interneta - šta je važno znati?

Važnije je naučiti đecu kako sigurno "hodati" e-medijima nego ih stalno "voditi za ruku".

Cilj: Podučiti roditelje savjetima i pravilima za sigurno korištenje interneta, usmjeriti ih na koji način pružiti đeci podršku u korištenju interneta kao medija za druženje i komunikaciju.

Upoznati roditelje s mogućnostima tehničke podrške u pružanju zaštite đeci, zakonskom regulativom.

Trajanje radionice: 60 minuta

Potreban materijal: papiri formata A3, flip chart papiri, markeri, flomasteri, letak sa savjetima za roditelje skinutima s web stranice kampanje *Prekini lanac!*, 2 PowerPoint prezentacije i računar s LCD projektorom. Računar s pristupom internetu poželjna su, no ne i nužna. Svakako to uzeti u obzir prilikom pripreme radionice te prilagoditi aktivnosti i potrebne materijale za sprovođenje radionice

Napomena za odjeljenjske starješine:

U sprovođenju radionice učestvuje odjeljenjski starješina i nastavnik informatike (ili neki drugi nastavnik, stručni saradnik, roditelj ili učenik vičan informatici). Predlažemo da se radionica sproveđe u kabinetu za informatiku. Poželjno je obezbijediti roditeljima rad na računaru te da uz podršku profesora sami pokušaju istražiti neke usluge i mogućnosti interneta. Jedan je od ciljeva ove radionice pružiti im mogućnost da sami iskuse internet.

1. AKTIVNOST: Podrška u osiguravanju i filtriranju sadržaja kojima su đeca izložena na internetu

Rad u malim grupama (25 minuta)

VRLO VAŽNA NAPOMENA ZA ODJELJENJSKE STARJEŠINE:

U razgovoru i tokom izvođenja cijele radionice važno je ne koristiti se terminima kontrola i zabrana. Moguće je da će i roditelji tražiti savjete kako "kontrolisati" učenike i njihove aktivnosti na internetu i u tome je smislu važno ponavljati kako je njihov zadatak podučiti đecu sigurnom i nenasilnom korištenju interneta (što neće postići kontrolom i zabranama) i usmjeravati ih na takve načine razgovora o ovoj temi s đecom koji osiguravaju podučavanje i podstiču razmišljanje đece i učenje iz njihovih iskustava.

Cilj je ovoga programa *da đeca i mladi sami nauče kontrolisati sadržaje koje susreću na internetu*. Naime, stroga kontrola, ograničenja i zabrane imaju nekoliko loših strana i samo jednu dobru. Dobro je to što su đeca, dok nisu na internetu, zaštićena i dok ih kontrolišemo, možemo neposredno uočiti neprimjerene sadržaje na ekranu računara.

Loše strane su:

1. Zabraniti đeci korištenje interneta štetno jer je važno da ovladaju lakin i brzim korištenjem ove tehnologije bez koje nema savremenog obrazovanja, informisanja pa ni socijalizacije.
2. Ako ih kontrolišemo i zabranjujemo, umjesto da ih podučavamo kako se sigurno koristiti, nismo ih sačuvali od svih onih situacija kojima će ipak biti izloženi kada

budu na internetu bez naše kontrole (u školi, dok su sami kod kuće, kod prijatelja, u internet-kafićima).

3. Oni odrasli koji zagovaraju pristup kontrole i zabrana zapravo đeci šalju poruku da je (internet) svijet opasno mjesto i da se oni ne mogu nositi s njime, pa će takva đeca ponijeti i sliku svijeta koja ima samo svoju lošu stranu (naličje, zloupotrebu) i sumnju u vlastite sposobnosti i snage, dakle smanjeno samopouzdanje.

Bez obzira na vaša iskustva i stavove, važno je znati da će vaša đeca koristiti informatičku tehnologiju te da je teško, pa i štetno po njihov razvoj zabraniti im korištenje mobilnih telefona, računara i interneta.

2. AKTIVNOST: Upoznavanje mogućnosti tehničke podrške u povećanju sigurnosti na internet (25 minuta)

Na početku aktivnosti odjeljenjski starješina podsjeti roditelje na priču o saobraćaju i sigurnosti đece (opisana je u 1. radionici). Odjeljenjski starješina poziva roditelje da podijele svoja iskustva o tome na koji način oni razgovaraju s đecom o internetu, na koji su način podrška đeci na tome području...

Zatim odjeljenjski starješina podijeli roditeljima letak sa savjetima za roditelje te roditelji u malim grupama raspravljaju i komentarišu savjete i smjernice date u letku. Nakon toga vodi se rasprava o onim savjetima prema kojima đeca imaju otpor i onima oko kojih se roditelji u manjim grupama nisu složili.

Primjer iz roditeljske prakse (preuzet s bloga jednog oca): Otac je razgovarao sa svojom kćerkom o mogućnosti da se neko lažno predstavi na nekome *chat-u*, udvara joj se opisujući sebe lažnim podacima i šarmirajući je, a da ona to ne prepozna i uvali se u neku nevolju (kaže o sebi više nego što bi inače čovjeku kakav taj zbilja jest, pošalje svoje fotografije, oda neku tajnu i sl.). Kćerka je, naravno, negirala takvu mogućnost i nadmoćno uvjерavala oca kako ona zna prepoznati lažljivce i kako su to priče za malu đecu. Otac je javno kapitulirao, ali kako je znao na kojim se *chat-ovima* ona kreće i kojim se nadimcima koristi, prišao joj je na jednom *chat-u*, lažno se predstavio i kako je znao puno o njoj, lako joj se svidio pišući kako voli istu muziku, filmove, knjige kao i ona - jednom riječju - srodna duša. Nakon nekog vremena takvog druženja otac pod nadimkom zanimljivog i prekrasnog dečka predložio je i susret uživo, na šta je djevojka pristala drage volje (i s uzbudnjem). Kad je došla na dogovorenou mjesto, ugledala je svog rođenog oca. *Naravno da se naljutila i neko vrijeme nije razgovarala s njim, ALI dobro je shvatila poruku!*

Kao što đecu učimo kako mogu nekog povrijediti, kako se mogu nositi s opasnostima na ulici u svojoj okolini, tako ih valja naučiti kako sigurno koristiti internet i mobilni telefon

Smjernice o tome kako se može razgovarati s đecom o nadgledanju njihovih aktivnosti i pravilima korištenja interneta i mobilnih telefona:

- Razgovarajte s đetetom i pokušajte razumjeti na koje načine i za koje se aktivnosti koristi internetom i mobilnim telefonom.
- Ograničite korištenje računara tokom dana. Dobro je uvesti jasna pravila, na primjer nema računara prije škole, prije spavanja, tokom obroka ili prije nego što je urađen domaći zadatak.
- Podučite dijete da ne prosljeđuje niti komentariše sadržaje koji mogu nekoga povrijediti.

- Razgovarajte s đetetom o tome kada treba, a kada ne treba čuvati tajnu pred roditeljima, upozorite da s nepoznatim osobama (uključujući i one koje zna putem SMS poruka i interneta) nije dobro imati tajne. Takođe recite da, kad se osjeća neugodno ili zbunjeno zbog nečeg što je doživjelo, uvijek može razgovarati s Vama.
- Razgovarajte s đetetom o opasnostima interneta i podučite ga da ne ostavlja lične podatke ni fotografije na internetu te da ne dogovara susrete s nepoznatim ljudima. Ako se dijete jako želi susresti s osobom koju je upoznalo preko interneta, naglasite da to mora biti na javnome mjestu i da nikako ne ide samo. Tražite da na prvi susret povede i vas ili nekoliko prijatelja i prijateljica ili neku drugu odraslu osobu kojoj vjeruje.
- Objasnite đeci i mladima opasnosti slanja vlastitih slika putem interneta, kao i pojam dječje pornografije. Nikad se ne zna što će druga osoba učiniti s fotografijama. Uz malo vještine i s osnovnim grafičkim programima moguće su razne fotomontaže. Objasnite im, da kad jednom pošalju (seksualnu) fotografiju, nad njom više nemaju kontrolu, ne znaju šta se dalje događa s njom. Naglasite da ne smiju slati svoje fotografije bez dogovora s Vama.
- Umjesto same zabrane đeci i mladima da ne iznose lične informacije, važno ih je i naučiti kako ograničiti pristup drugima tim informacijama.

3. AKTIVNOST: Upoznavanje s kaznenim okvirom i pojmom elektronskog nasilja (10 minuta)

Odjeljenjski starješina održi predavanje s ciljem informisanjem roditelja o zakonskoj regulativi. Odjeljenjski starješina kaže: "Ponekad nasilje i zlostavljanje 'pod okriljem anonimnosti' koju pruža internet ili mobilni telefon sadržaj i obilježja kaznenog ili prekršajnog djela. Kada poruke putem mobilnih telefona i interneta sadrže prijetnje nasiljem, ucjene, praćenje, napastovanje, dječju pornografiju ili kada prethodni koraci ne daju rezultate, slučaj prijavite policiji."

ŠTA KAŽE ZAKON?

Kako prijaviti kazneno djelo?

Kazneno djelo se može prijaviti na portalu CIRT-a www.cirt.me, где postoji mogućnost prijavljivanja incidenta ili neprikladnog sadržaja.

Incidenti i neprikladan sadržaj se takođe mogu prijaviti i putem mail adrese kontakt@cirt.me.

Roditelji trebaju razgovarati sa svojom đecom o manama korištenja računara, dogovoriti pravila njegovog korištenja i ponašanja na internetu i kao najvažnije, definisati posljedice kršenja tih pravila.

- *Prijetnja* - često počinjoc prijeti drugom s namjerom da ga ustraši ili uznemiri. Poruke mogu sadržati prijetnje tjelesnim povredama, oduzimanjem slobode ili uništavanjem društvenog položaja, a osoba koja primi takvu poruku uplašena je i uznemirena.
- *Iznuda i ucjena* - uključuju prijetnje s ciljem pribavljanja protipravne koristi, prijetnje da će se otkriti nešto što šteti ličnoj časti ili ugledu ili prisiljavanje osobe da učini nešto na vlastitu štetu.
- *Uvreda* - počinjoc uvredama izražava obezvrijedivanje druge osobe ili nepoštovanje njegovog dostojanstva. Uvreda je negativan vrijednosni sud o drugoj osobi, a dodatno na težini dobija ako je izrečena npr. putem interneta, zbog čega je postala pristupačna većem broju ljudi. Upravo takvom može se smatrati npr. uvreda putem bloga.

- *Kleveta* - klevetu čini osoba koja o drugom iznese ili prenese nešto neistinito što može štetiti njegovoj časti i ugledu. Iznošenje ili prenošenje klevete čini se usmeno ili pismeno, a iznesena tvrdnja mora biti takva da izaziva prezir okoline i umanjuje ugled osobe u sredini u kojoj živi. Kao i kod uvrede, riječ je o težem obliku kaznenog djela ako je kleveta počinjena putem radija, televizije, interneta, pred više osoba i tako postala pristupačna većem broju ljudi.
- *Iznošenje ličnih ili porodičnih stvari* - ovo kazneno djelo sastoji se od iznošenja ili prenošenja bilo kakvih sadržaja iz ličnog ili porodičnog života neke osobe, koji mogu naškoditi njenoj časti ili ugledu. Razlika između ovog djela i klevete u tome je što se ovdje prelazi okvir pojedinca i ulazi u njegov porodični život. Činjenice koje se iznose mogu se odnositi na bilo koje područje porodičnog života, uz napomenu da ono što se iznosi može biti kako istinito, tako i neistinito.
- *Dječja pornografija* - distribucija ili prikazivanje materijala koji sadrži dječiju pornografiju protivzakonito je i kažnjivo. Takođe je zakonom zabranjeno iskorištavanje dece ili maloljetnih osoba u svrhu stvaranja pornografskog materijala i upoznavanje dece s pornografijom.

1. Radionica za učenike nižih razreda: Mobilni telefoni

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima u velikoj grupu na temu koliko i na koji način oni koriste mobilni telefon (10 minuta)

Cilj: Upozoriti učenike na moguće opasnosti zloupotrebe mobilnih telefona te ih podučiti pravilima sigurnog korištenja mobilnih telefona. Usmjeriti ih na podršku roditelja i drugih odraslih u situacijama uznemirivanja i elektronskog nasilja putem mobilnih telefona.

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: olovka, A4 papir (može i u bojama), bijeli papir, bojice.

Razred: učenici od 1. do 3. razreda

- Preporuka je da se radionica sprovodi s drugim i trećim razredom jer su deca vještija u pisanju i samostalnija u radu u malim grupama.
- Takođe su moguće razlike između urbanih i ruralnih sredina s obzirom na godine kada deca dobijaju mobilni telefon i počinju ga koristiti. Razredne starješine mogu same odlučiti s kojim će razredom obraditi ovu temu.

Napomena za razredne starješine: Pri određivanju grupe učenika treba voditi računa da u grupi budu učenici koji imaju i oni koji nemaju mobilni telefon (izmiješati ih). Moguće je da će učenici tokom aktivnosti i diskusija biti usmjereni na pozitivna iskustva, prednosti i stvari koje se njima sviđaju kod mobilnih telefona. I to je važno podržati. No važno je i početi razgovor o opasnostima i imenovati rizična ponašanja, upravo radi toga da podučimo učenike da ih znaju prepoznati i zaštititi se ako se nađu u takvoj ili sličnoj situaciji. Razgovor o opasnostima i rizičnim ponašanjima sam po sebi kod većine dece neće postići znatiželju niti će ih usmjeriti u "negativnome smjeru".

Uvodna rečenica: "Danas ćemo razgovarati o mobilnom telefonu. Gotovo svi odrasli koriste mobilni telefon, a i sve više dece ima ili želi imati mobilni telefon."

Razgovarat ćemo o tome kada koristimo mobilni telefon, kada nam može biti vrlo koristan, ali i o nekim opasnostima i lošim stvarima koje nam se mogu dogoditi putem mobilnih telefona."

U nastavku razredni starješina postavlja predložena pitanja i podstiče učenike da što više iznose svoja iskustva i razmišljanja.

Pitanja za podsticanje razgovora:

- U kojim situacijama koristite mobilni telefon ?
- Koga najčešće zovete?
- Koje funkcije mobilnih telefona uglavnom koristite (poziv, SMS poruke, fotoaparat i kamera, za igranje igrica...)
- Čije brojeve imate u mobilnom telefonu?
- Imate li i kakva pravila pri korištenju mobilnih telefona?
- Ko određuje ta pravila?

2. AKTIVNOST: Kroz rad u malim grupama učenici diskutuju o pozitivnim i negativnim iskustvima u korištenju mobilnih telefona (20 minuta)

Dvije grupe učenika bave se prednostima mobilnih telefona i radi čega je dobro imati mobilni telefon, dok druge dvije raspravljaju o tome što nije u redu raditi kad imaš mobilni telefon i šta može biti opasno.

Zajednička uputstva glase:

“Sada ćemo se podijeliti u 4 male grupe i svaka će dobiti svoj zadatak o kojem ćete unutar svoje grupe razgovarati. Tokom razgovora važno je da svako od vas kaže šta misli, a ako želite, možete podijeliti i neko svoje iskustvo. Svaka je ideja važna i zapišite je na papir. Jedan član grupe kojeg izaberete iznijet će cijelom ideje i odgovore koje ste napisali. Za rad u grupi imate 10 minuta.”

Odgovore učenika upisivati na tabli ili na za to predviđen plakat.

Podsticati učenike da iznesu što više svojih ideja, pozitivnih strana mobilnih telefona i mogućih opasnosti, a tek kad učenici iscrpe svoje ideje, upotpunjava odgovorima datim u smjernicama i dopunama za odjeljenjske starješine.

Situacije kada je dobro imati mobilni telefon, kada mobilni telefon pomaže?	Šta može biti opasno kada koristiš mobilni telefon, na šta moraš paziti?
+	-

Smjernice i dopune za odjeljenjske starješine:

U diskusiji je važno:

- Usmjeriti učenike na važne brojeve (policija, hitna pomoć, vatrogasci, roditelji...).
- Važno je napomenuti da mogu nazvati hitnu pomoć, policiju i vatrogasce čak i ako nemaju računa na mobilnom telefonu.
- Istaći mogućnost komunikacije s ljudima koje volimo i kada nismo kod kuće.
- Pomaže i olakšava druženje s drugima.
- Lakše možemo nekoga dobiti kada ga trebamo.
- Možemo pozvati pomoć ako smo na putu.

Kod opasnosti odjeljenjski starješina upoznaje đecu s pojmom elektronskog nasilja i pojašnjava ga, navodi primjere pojedinih oblika elektronskog nasilja te ističe da slanje uznemirujućih poruka, vrijedanje i slanje ružnih komentara o drugima putem SMS poruka ili poziva nije prihvatljivo i da time možemo povrijediti druge.

Definisanje elektronskog nasilja i zlostavljanja:

“Svi smo se složili da je mobilni telefon vrlo korisno sredstvo komunikacije i naveli ste puno primjera kada nam mobilni telefon pomaže. Međutim, ponekad đeca, ali i odrasli, koristeći ovaj uređaj vrijeđaju i uznemiravaju druge. U njihovim rukama mobilni telefon se pretvara u moćno oružje. Neki to rade nepromišljeno, neki iz “fore” i zabave, neki s namjerom da povrijede ili osramote. Pa tako neki šalju uznemirujuće i prijeteće poruke, nagovaraju na odbacivanje i mržnju, objavljaju tajne i neistine o drugima. Neki podstiču druge da daju neprikladne komentare o onima koje ne vole jer ih žele osramotiti pred što većim brojem ljudi. Sve ovo može se događati putem poziva ili SMS poruke na mobilnom telefonu, a naziva se elektronsko nasilje, a ako se ponavlja i traje kroz neko vrijeme, onda možemo govoriti i o *zlostavljanju*. ”

3. AKTIVNOST: Crtanje (15 minuta)

Uputstva za učenike: “Nacrtaj/napiši šta ti može pomoći da se osjećaš sigurnim dok koristiš mobilni telefon, kako se možeš zaštитiti od nekih neugodnih stvari. Kada to uradiš, onda navedi bar tri osobe kojima se možeš obratiti ako te neko uznemirava putem mobilnog telefona.”

Napomena za odjeljenjske starješine:

Razredni starješina može odlučiti hoće li koristiti crtež ili pisanje u ovoj aktivnosti u zavisnosti od godina učenika. Takođe, odjeljenjski starješina može sam procijeniti je li pogodnije da učenici izvode ovu aktivnost samostalno, u parovima ili u malim grupama. Na kraju aktivnosti učenici lijepe svoje radove (crteže ili pisane odgovore) na plakat ili na pano u odjeljenju.

Odjeljenjski starješina poziva učenike da iznesu što više svojih odgovora i pravila koja će im pomoći da se osjećaju sigurnima kada koriste mobilni telefon, izdvoje osobe kojima se mogu obratiti ako dožive elektronsko nasilje. Upotpunjavati samo ona pravila koja učenici nisu naveli.

Smjernice i dopune za odjeljenjske starješine:

1. U redu je prekinuti razgovor radi kojeg se osjećaš loše ili neugodno.
2. Ne šalji zlonamjerne SMS ili *e-mail* poruke. Prije nego što klikneš “Pošalji” zapitaj se kako bi se ti osjećao da primiš tu poruku.
3. Nemoj prosljeđivati poruke koje vrijeđaju i uznemiruju druge. Pažljivo pročitaj SMS i *e-mail* poruku prije negoli je proslijediš dalje.
4. Pitaj roditelje prije nego što daš svoj broj mobilnog telefona drugima.
5. Nemoj davati svoj broj mobilnog telefona osobama koje ne poznaješ i koje tvoji roditelji ne poznaju.
6. Ne snimaj i ne prosljeđuj fotografije i snimke koje druge mogu dovesti u neprijatnu situaciju, osramotiti ih ili izložiti ismijavanju i vrijeđanju drugih.

Zahvaliti se učenicima na učešću.

2. RADIONICA za učenike nižih razreda: Dobre strane i opasnosti prilikom korištenja interneta i mobilnih telefona

Razred: učenici 3. i 4. razreda

Cilj: Rasvijetliti dobre strane i opasnosti prilikom upotrebe mobilnih telefona i interneta

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: loptica, radni listić

Napomena za odjeljenjske starješine:

Ukoliko je prije obrađena radionica na temu Mobilni telefoni, u okviru ove radionice može se obraditi i razgovarati samo o internetu. Moguće je da će učenici tokom aktivnosti i diskusija biti usmjereni na pozitivna iskustva, prednosti i stvari koje se njima sviđaju kod mobilnih telefona i interneta. I to je važno podržati. Ali važno je i početi razgovor o opasnostima i imenovati rizična ponašanja, upravo radi toga da podučimo učenike da ih znaju prepoznati i zaštititi se ako se nađu u takvoj ili sličnoj situaciji. Razgovor o opasnostima i rizičnim ponašanjima sam po sebi kod većine dece neće podstići znatiželju niti će ih usmjeriti u “negativnom smjeru”. (Detaljnije obrazloženje ovakvog pristupa u Uvodu je Priručnika.)

1. AKTIVNOST: Zagrijavanje - loptica šeta (10 minuta)

Sjednite u krug. Objasnite učenicima da ćete vi početi krug, izgovorićete riječ “internet” i dobaciti lopticu nekom učeniku.

Njegov je zadatak da kaže ono što mu prvo padne na pamet vezano uz tu riječ. Taj učenik dobaci lopticu nekom drugom, a njegov je zadatak isti. Loptica šeta sve dok se ne izređaju svi učenici ili se ne iscrpe sve ideje.

Kad loptica ponovo dođe do vas, ponovite krug, ali ovaj put počnite sa riječima “mobilni telefon”.

2. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima (10 minuta)

Odjeljenjski starješina kaže: “U ovoj igri saznali smo s čime sve povezujemo internet, čuli smo različite zanimljive ideje. Sada me zanima:

- *Znate li da se služite internetom? Ako znate, ko vas je naučio ili vam pokazao?*
- *Je li neko od roditelja uz vas kad idete na internet?*
- *Kako često posjećujete internet stranice? Koje su vaše omiljene stranice?*
- *Služite li se mobilnim telefonom? Zašta ga koristite?*

3. AKTIVNOST: Rad u malim grupama (25 minuta)

Podijelite radne listiće malim grupama (3 - 5 učenika). Zadatak je učenika da zajednički napišu odgovore na radne listiće. Grupa neka odredi učenika/cu koji će zapisivati njihove primjere i učenika/cu koji će prezentovati urađeno. Za rad u grupama imaju 10 minuta. Na kraju napravite zajednički plakat na temu “Što učiniti kada te neko povrijedi putem mobilnih telefona ili interneta”. Nakon rada u grupama slijedi razgovor s učenicima, prezentovanje njihovih odgovora i izrada zajedničkoga plakata.

Na kraju zahvaliti se učenicima na učešću u radionici.

Radni listić	
<i>Je li vam se ikada desilo, bilo preko interneta ili mobilnih telefona, nešto lijepo, nešto</i>	

<i>stvarno super?</i>	
<i>Ima li nešto što vas je povrijedilo putem: MOBILNIH TELEFONA? INTERNETA?</i>	
<i>Šta biste mogli učiniti kad bi vas neko povrijedio putem mobilnih telefona ili interneta?</i>	

3.Radionica za učenike nižih razreda: Vrijednosti, pravila i posljedice

Razred: učenici od 1. do 4. razreda

Cilj: Dodati postojećim odjeljenjskim vrijednostima, pravilima i posljedicama koja se tiču vršnjačkog zlostavljanja one vrijednosti, pravila koja će štititi i od elektronskog zlostavljanja i odrediti posljedice za kršenje navedenih vrijednosti i pravila Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: plakat/i s postojećim odjeljenjskim vrijednostima, pravilima i posljedicama i veliki papiri za izradu novih plakata

1. Svi učenici aktivno učestvuju

Imenovanje vrijednosti

- *Vrlo je važno da učenici sami raspravljaju o pojavi vršnjačkog nasilja, kako onog opštег, tako i elektronskog i oblikuju vlastite vrijednosti, pravila i posljedice u svome odjeljenju.*
- *Nastavnik je u tom procesu samo medijator koji vodi raspravu, postavlja pitanja i podstiče učenike.*
- *Zajedničko dogovaranje zahtijeva više vremena, ali tako dogovorene vrijednosti, pravila i posljedice neće biti nametnute spolja, nego su plod zajedničkog izbora i odluke.*
- *Učenici će više poštovati one vrijednosti i pravila koja im nije neko odredio, a da ih nije ni pitao, nego su sami odredili vlastite vrijednosti i pravila. Uostalom, i nama odraslima lakše je da držimo odluka i izbora koje smo sami donijeli i učinili nego onih koje nam je neko nametnuo spolja.*

Imenovanje/smišljanje pravila

Učenici nabrajaju one vrijednosti prema kojima se žele ponašati, a kojih će se nastojati pridržavati kako bi sprječili zlostavljačko ponašanje i kako bi se u odjeljenju svi osjećali sigurno i prijatno.

Uvijek najprije definišemo vrijednosti koje želimo, zatim pravila kojima ćemo osigurati da te vrijednosti sprovodimo kao i posljedice za nepridržavanje dogovorenih pravila.

Primjeri vrijednosti: "U razredu nam je važna sigurnost i međusobno poštovanje" ili "Svi smo različiti, ali imamo jednaka prava".

Ukoliko učenici predlože vrijednost poput "Budimo svi prijatelji", podsjetite ih da svako sam sebi bira prijatelje. Ne moramo svi biti prijatelji, ali ne smijemo ismijavati i povrjeđivati one koji nam nijesu prijatelji i koji nam se ne sviđaju.

Pravilima definišemo tačno određena ponašanja koja nikako ne želimou odjeljenju kao i ponašanja koja će pomoći u sprječavanju nasilja. Ova pravila kojima učenici regulišu svoje međusobne odnose nikako ne smijemo pomiješati s pravilima i odredbama Statuta, kućnog reda ili ostalim pravilima školske i odjeljenjske discipline.

Pravila treba da budu jasna i nedvosmislena. Prije nekih petnaestak godina počelo se insistirati na afirmativnim pravilima koja u ovom našem programu nijesu uvijek dobra jer nijesu dovoljno određena kad je ukidanje određenih ponašanja u pitanju. Bolje je imati pravilo koje je jasno i razumljivo svima npr. "Ne želimo da nam se neko ruga kada pogriješimo" umjesto pravila koje nije u potpunosti jasno npr. "Imamo pravo da pogriješimo, a da nam se niko ne ruga".

Od puno pravila koja đeca predlože, zajedno sumirajte 4-5 najvažnijih pravila koja će učenici i nastavnici lako pamtitи.

Odabiranje/dogovaranje posljedica:

- *Svaki nastavnik koji dođe u odjeljenje poziva se na Odjeljenjska pravila, dakle poštovanje pravila i pozivanje na njih kada je neko prekršeno, posao je svakog nastavnika, a ne samo odjeljenjskih starješina ili stručne službe.*
- *Primjeri pravila: "Ne želimo da širimo lažne glasine" ili "Nećemo slati povređujuće poruke".*
- *Među odjeljenjskim pravilima ne treba da se nalaze ona koja: regulišu odnose između nastavnika i učenika (npr. "Treba da slušamo nastavnicu" ili "Poštujemo nastavnike i pažljivo slušamo na času"), propisuju obveze učenika (npr. "Redovno pišemo domaći" ili "Nećemo prepisivati domaći sa interneta"), govore o "kulturnom" ponašanju (npr. "Oblaćimo se pristojno") kao i ostala pravila koja su već propisana školskim kućnim redom (npr. "Ne koristimo mobilni telefon tokom časa").*
- *Posljedice treba da budu povezane s prekršenim pravilom. Dakle, ako je dijete nešto oštetilo, treba popraviti, ako je povrijedilo nečija osjećanja, treba učiniti da se ta druga osoba osjeća dobro i sl. Posljedice se moraju moći ostvariti; ne zadavati zadatke/obaveze koje će učenik teško ispuniti.*
- *Posljedice trebaju pomoći u promjeni ponašanja u željenom smjeru u skladu s odjeljenjskim vrijednostima. One bi trebale da predstavljaju ponašanja koja su poželjna.*
- *Posljedice na dugi rok vježbaju samokontrolu kako bi učenici uvidjeli dobrobit pridržavanja pravila u smislu boljih međusobnih odnosa, većem osjećaju sigurnosti, zaštićenosti u odjeljenju itd.*
- *Primjeri prihvatljivih posljedica: "Pomagati dežurnom nastavniku" ili "Nacrtati crtež ili napisati čestitku osobi koju sam povrijedio" ili "Jedan dan biti redar umjesto pravog redara".*
- *Izbjegavajte posljedice poput "Razgovor s nastavnicom ili psihološkinjom" ili "Pozvati roditelje u školu" ili "Ići na razgovor kod direktorke". Jer neće valjda deca biti nasilna kako bi zaslužila razgovor s nastavnicom ili psihologom. Takođe, pozivanje roditelja u školu normalan je dio saradnje s roditeljima i uobičajena aktivnost svakog odjeljenjskog starještine i nije dobro saradnju s roditeljima proglašavati "kaznom".*
- *U nastavku ćemo još kratko navesti i neke druge primjere koji u ovom programu nijesu prihvatljivi*

Šta nije prihvatljivo i šta svakako trebamo izbjegavati?

Ponekad su deca sklona davati drakonske kazne (npr. napisati 100 puta oprosti, napraviti 50 sklekova, ne ići na mali i veliki odmor, nositi nekome torbu cijelu sedmicu i sl). Podstaknuti ih učenike da ne smisljavaju kazne, nego da budu duhoviti i dosjete se posljedica koje NE ponižavaju.

Obnavljanje vrijednosti (ponovno uspostavljanje vrijednosti)

Svako ko krši pravila i time narušava dogovorene vrijednosti može učiniti nešto čime će ponovo uspostaviti ugroženu vrijednost ili na neki način povratiti narušene odnose i učiniti ih boljim. Obnavljanje vrijednosti pristup je disciplinovanju koje podrazumijeva da ljudi (a posebno deca) čine greške i to se ne da sasvim izbjegći, međutim pitanje je što učinimo nakon što pogriješimo. Usmjeravanjem učenika da popravi grešku, podstičemo ga da preuzme odgovornost za vlastito ponašanje i pozitivno riješi problem.

Ključno je da odjeljenjski starješina razgovara s učenikom o vrijednosti koja je narušena i pravilu koje je prekršeno i traži popravljanje greške. Važno je da učenik sam bira i odlučuje kako će

grešku popraviti (dakle, samostalno osmišljava što će učiniti kako bi obnovio vrijednosti koje su narušene), a s njegovom odlukom treba se složiti i učenik koji je trpio nasilje.

Posljedice elektronskog zlostavljanja mogu biti i ozbilnije od onih prouzrokovanih vršnjačkim zlostavljanjem u stvarnim situacijama. Publika je mnogo šira od one na školskom igralištu ili u razredu. A tu postoji i snaga pisane riječi.

Dobre osobine ovakvog pristupa su sljedeće - onaj učenik koji je trpio smatra prikladnim način popravljanja greške, dok onaj učenik koji popravlja grešku mora uložiti dodatni napor u smjeru pozitivnog ponašanja. Osim toga, ovakav pristup ne kritikuje, ne ponižava učenika koji je bio nasilan i nema ljutnje ni kod odjeljenjskih starješina ni kod učenika. Izuzetno je važno da kad uočite zlostavljanje (ili nasilje), djelujete odmah i zaustavite zlostavljačko (ili nasilno) ponašanje. Ukoliko je riječ o manjem kršenju pravila, imenujte zlostavljačko ponašanje i pozovite se na Odjeljenjska ili školska pravila (npr. "Nazivanje pogrdnim imenima je nasilje i protivi se našim odjeljenjskim (ili školskim) pravilima!"). Ukoliko je riječ o manjem kršenju pravila, primijenite neku od dogovorenih posljedica.

Ukoliko učenik ponavlja prekršaje i kontinuirano krši pravila, razgovarajte s učenikom o vrijednostima koje su narušene. Tražite od učenika da samostalno osmisli način kako će obnoviti vrijednosti i na taj način popraviti grešku, a procijenite i potrebu razgovora s roditeljima. Ako učenik ozbiljno krši pravila, važno je razgovarati s roditeljima i uključiti učenika u dodatne programe. Kod teškog kršenja pravila i kontinuirane zloupotrebe moći, škola je dužna reagovati prema aktima škole i prijaviti zlostavljačko ponašanje drugim službama (centru za socijalni rad, policiji).

S obzirom na to da se nastavnici često žale da im je teško sprovoditi ovaku vrstu disciplinovanja obnavljanjem vrijednosti, predlažemo da pročitate što smo o tome napisali u osnovnome

Napomena: Ovakav pristup prevenciji zlostavljanja i odgajanju dece temelji se na humanističkoj orientaciji i naslanja se na Glasserovu teoriju. Međutim, za potrebe sprovodenja ovog programa smatramo da ne treba širiti temu u smjeru realitetne terapije ni miješati s drugim teorijama i pristupima.

1. AKTIVNOST: Dodajmo vrijednosti i pravila (15 minuta)

Odjeljenjski starješina podsjeća učenike na plakat/e s odjeljenjskim vrijednostima, pravilima i posljedicama.

Podsjetimo se: *U našem odjeljenju dogovorili smo ove vrijednosti* (odjeljenjski starješina čita s plakata vrijednosti... Npr. "Vjerujemo da svako ima pravo biti bezbjedan u školi"). *Složili smo se da niko nema pravo namjerno povrijedivati drugu osobu.*

Dogovorili smo i naša Odjeljenjska pravila. Izabrali smo da se ponašamo u skladu s pravilima koja svakog od nas čuvaju od nasilja. To su pravila koja smo mi sami izabrali i odredili da su nam važna. Prisjetimo se naših dosadašnjih pravila... (Proći s učenicima kroz postojeća pravila.)

Koja od postojećih pravila možemo primijeniti i na korištenje interneta i mobilnih telefona? Obuhvata li ovaj plakat vrijednosti i ponašanja i dok se družimo i radimo na internetu?

Neka učenici daju prijedloge za dopunu vrijednosti i pravila (dopuniti postojeće ili dati prijedlog za potpuno novu vrijednost i pravilo). Zapisujte sve njihove ideje bez procjenjivanja. Nakon toga prođite kroz sve prijedloge zajedno sa učenicima i odaberite one prijedloge oko

kojih se svi slažete. Za svaku vrijednost i pravilo provjerite slažu li se svi oko toga i ukoliko je potrebno, dodatno pojasnite i obrazložite što smo mislili pod nekom tačkom.

Odjeljenjski starješina kaže:

“U našem svakodnevnom životu sasvim prirodno slijede posljedice za postupke. Nekada posljedice osjetimo odmah (npr. kada bismo stavili ruku u vrelu vodu, opekli bismo se), a nekad posljedice nijesu vidljive odmah, ali to ne znači da ih neće biti (kao npr. kad nas tek poslije uhvate u laži). Ovo su bili primjeri za loše posljedice, ali postoje i dobre posljedice (npr. kada pomognemo prijatelju u nevolji, pa sljedeći put on ili možda neko drugi pomogne nama). Možete li se sjetiti još nekih primjera kada ste osjetili posljedicu, bez obzira na to je li posljedica bila ugodna ili neugodna?

Podstaknite učenike da daju primjere.

2. AKTIVNOST: Razgovor na temu posljedica (15 minuta)

Mi vjerujemo da svako ima pravo na grešku, ali i da na greškama trebamo da učimo, kako ih ne bismo ponavljali. Vjerujemo da većinu pogrešnih postupaka ili odluka možemo ispraviti i da možemo učiniti nešto čime ćemo ponovo uspostaviti naše vrijednosti i vratiti odnos s osobom koju smo povrijedili u još bolje stanje.”

Razmislite: *Šta bi neko ko je povrijedio ili prijetio drugome preko interneta ili mobilnog telefona mogao učiniti da popravi grešku?* Pokušajte da se prisjetite što više različitih načina na koje bismo popravili grešku. Šta sve možemo učiniti nakon što nekoga povrijedimo?

Posljedice koje učenici osmisle i oko kojih se slože napišite na plakat, jer ćete se vi kao odjeljenjski starješina, svi učenici kao i ostali nastavnici na njih pozivati kod laksih kršenja pravila.

3. AKTIVNOST: Izrada plakata s vrijednostima, pravilima i posljedicama (15 minuta)

Zajednički napravite nove ili dopunite postojeće plakate s vrijednostima, pravilima i posljedicama koje će štititi od elektronskog zlostavljanja. U izradi plakata uključite učenike, neka oni zajedno dopisu i urede plakate. Jasno odvojite plakat s vrijednostima od onih ponašanja koja učenici više NE žele u (15 minuta) svom razredu, (pravila) i plakata s posljedicama u slučaju kršenja dogovorenih pravila.

Napomena za odjeljenjske starještine:

Izabrane vrijednosti, pravila i posljedice trebaju da budu stavljene na vidljivo mjesto u učionici kako bi se i učenici i nastavnici lako i brzo mogli pozvati na njih u situacijama u kojima neko od učenika krši pravilo. U nekim školama učenici u predmetnoj nastavi mijenjaju učionice tokom dana i često se nalaze u učionici na kojoj obješene vrijednosti, pravila i posljedice nijesu njihove odjeljenjske vrijednosti, pravila i posljedice. Predlažemo da u tom slučaju imeniku priložite prepisane odjeljenjske vrijednosti, pravila i posljedice kako bi se svaki nastavnik mogao pozvati na njih, dok su đeci ona uglavnom poznata.

4. Radionica za učenike nižih razreda: Pravila sigurne vožnje internetom i mobilnim telefonom

Razred: učenici 3. i 4. razreda

Cilj: biti svjestan svoga ponašanja i usvojiti sigurno ponašanje

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: olovke i papirići, papir A3 za plakat ili tabla, leci sa savjetima za đecu!

Odjeljenjski starješina kroz nekoliko potpitanja poziva učenike da se prisjete tema ranijih razgovora o internetu: "U zadnje dvije/tri radionice puno smo govorili o pozitivnim i zabavnim stvarima koje nam mobilni telefoni i internet omogućavaju, ali i stvarima na koje treba pripaziti kako bi internet i mobilni telefoni i dalje bili sigurni i zabavni."

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima (10 minuta)

Podsjetimo se, koje su pozitivne strane interneta i mobilnih telefona?

Koje su moguće opasnosti kojima možemo biti izloženi?

Šta je elektronsko nasilje?

Kako se osjeća osoba koja primi neku povrijeđujuću poruku ili prijetnju putem mobilnih telefona ili interneta?

Odjeljenjski starješina sažima i dopunjava odgovore učenika:

"Internetom i mobilnim telefonom možemo se koristiti na mnogo različitim, korisnim i zabavnim načinima. Ali, može se dogoditi i da mobilnim telefonom stigne poruka ili poziv (tekst, videoporuka, fotografija) zbog čega se osjećamo neprijatno ili osjećamo strah zbog prijetnje. Kada se to desi jednom, onda je neko *bio nasilan prema nama*, ali kada više puta od iste osobe ili grupe primimo takvu poruku kojoj je cilj bio uvrijediti, zaprijetiti, ili nanijeti nam štetu, kažemo da se radi o *zlostavljanju putem mobilnih telefona ili interneta*. Takve poruke možemo dobiti od nekog nama poznatog, od svojih vršnjaka, prijatelja ili poznanika, ali i od odraslih osoba."

2. AKTIVNOST: Rasprava s učenicima o sigurnosti na internetu (20 minuta)

"U sljedećem dijelu ove aktivnosti razgovaraćemo o stvarima na koje treba obratiti pažnju dok smo na internetu i mobilnom telefonu i što je važno znati da bismo bili sigurni i zabavljali se. U idućih nekoliko minuta neka svako za sebe razmisli i prisjeti se svojih pravila i stvari koje čini dok je na internetu/mobilnom telefonu, a koje mu pomažu da se osjeća sigurnim.

Šta možete učiniti kako biste bili sigurni na internetu i mobilnom telefonu? Zatim ćemo zajedno ispisati sve vaše savjete i pravila sigurnosti na plakat (ili tablu). Kad iznosite pravilo ili savjet, objasnite svima radi čega je važno pridržavati se tih savjeta".

Napomena za odjeljenjske starještine: Važno je podsticati učenike da sami kažu što više pravila i savjeta koji im pomažu da se osjećaju sigurno. Tek kad iscrpe svoje ideje, Odjeljenjski starješina dopunjava pravilima i savjetima navedenim u podsjetniku.

- *Pažljivo odlučite kome ćete dati broj mobilnog telefona i svoju e-mail adresu.*
- *U redu je prekinuti razgovor ili dopisivanje radi kojeg se osjećaš loše ili neprijatno.*
- *Oprezno koristite chat uslugu preko mobilnih telefona i na internetu.*
- *Ne odgovarajte na poruku s nepoznatog broja ili e-mail adrese niti s poznatog ako se zbog sadržaja poruke osjećate loše ili neprijatno.*
- *Nemojte slati fotografije ili video zapise drugih ljudi bez njihovog odobrenja, kao ni sadržaje koji mogu uvrijediti druge ljudе.*

- Razgovarajte sa roditeljima ili nekom drugom odrasлом osobom kada se pojavi problem, kako se ne bi pogoršao.
- Ako vam neko pošalje zlonamjernu ili prijeteću poruku putem mobilnog telefona (SMS) ili elektronske pošte (e-mail), nemojte odgovoriti. Pokažite odrasloj osobi kojoj vjerujete.
- Budite pažljivi kada šaljete SMS i chat poruke drugima. Nemoj slati ili prosljeđivati poruke koje mogu druge dovesti u neprijatnu situaciju, osramotiti ih ili izložiti ismijavanju i vrijeđanju drugih.
- Nemojte u ljutnji učiniti nešto za čim možete zažaliti. Prije nego što pritisnete pošalji, pitajte se kako biste se vi osjećali kada biste dobili tu poruku i može li ona uvrijediti ili na bilo koji način naškoditi osobi kojoj šaljete. Oprez, jer i šala može uvrijediti.
- Zaštitite sebe lozinkom i pazite kome je dajete jer oni koji se predstavljaju kao prijatelji u nekom trenutku mogu postati neprijatelji.
- Ne navodite lične informacije, brojeve telefona i mobilnih telefona, svoju adresu, ime škole u koju idete, mjesta gdje izlazite osobama koje ne poznajete uživo. Kada pišete o sebi, pišite što uopštenije. Sve što napišete i objavite u SMS poruci ili na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi i više ne možete kontrolisati kako će to drugi koristiti.

3. AKTIVNOST: Podržavajuće poruke (15 minuta)

Uputstvo za učenike: "Svako neka na papirić napiše neku lijepu poruku. To može biti i nešto što biste vi željeli da drugi napišu vama, možda poruka podrške ili ohrabrenja. Kada napišete poruku, ubacite je u kesicu/kutiju." Zatim sve papiriće skupite u kesicu ili kutiju, promiješajte i neka svaki učenik izvuče jednu od tih poruka. Nakon što svako naglas pročita izvučenu poruku, možete ih nalijepiti na zajednički, odjeljenjski plakat "Poruke podrške" koji ćete staviti na vidljivo mjesto u učionici.

Ne šaljite i ne objavljujte svoje fotografije i fotografije svojih prijatelja putem mobilnih telefona i interneta. Jednom kada pošaljete ili objavite fotografiju, nad njom više nemate kontrolu, ne znate što se dalje događa s njom. Uz malo vještine i sa osnovnim grafičkim programima moguće su razne fotomontaže. Neki odrasli i vršnjaci lažno se predstavljaju i pretvaraju se da su prijatelji jer ih zanimaju slike seksualnog sadržaja ili imaju seksualne želje i namjere. Upravo radi toga budite oprezni, ne samo s informacijama i fotografijama koje dijelite, nego i pri upoznavanju internet prijatelja. Podsjetite se da je sve ono što znate o tom "prijatelju" samo ono što vam je ta osoba rekla i da ništa od toga ne mora biti istina. Ako želite uživo upoznati svog internet prijatelja, dogovorite prvi susret na javnom mjestu, gdje ima dosta ljudi. Nikako ne idite sami, nego povedite nekoliko prijatelja i prijateljica ili odraslu osobu kojoj vjerujete. Pomozite deči koja doživljavaju zlostavljanje putem SMS poruka i interneta tako da im jasno kažete da nije u redu to što im se događa i da vidite da im je teško. Nemojte prikrivati nasilje i odmah obavijestite odrasle o tome što se događa. Čuvajte sebe i druge! Sve što važi za čuvanje podataka o vama, vrijedi i za čuvanje tudiših.

Radionice za učenike viših razreda

1. Radionica za učenike viših razreda: Dobre strane i opasnosti prilikom korištenja interneta i mobilnih telefona

- AKTIVNOST: Asocijacije na temu internet i mobilni telefon (10 minuta)

Razred: učenici viših razreda

Cilj: biti svjestan različite mogućnosti upotrebe mobilnih telefona i interneta

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: prazni papirići, tabla i kreda ili unaprijed pripremljen plakat

“Danas ćemo razgovarati o različitim temama vezanim za internet i mobilni telefon. Što vam sve pada na pamet kada kažemo internet? A što vam pada na pamet kada kažemo riječ mobilni telefon?”

Napomena za odjeljenjske starješine:

Odjeljenjski starješina zapisuje sve ideje i asocijacije učenika na tablu ili na unaprijed pripremljen plakat koji može izgledati kao donji crtež. Tek nakon što učenici iscrpe asocijacije vezane za pojam internet, pređite na pojam mobilni telefon.

Ova aktivnost je svojevrsna igra asocijacija - svaki je odgovor tačan i dobar, pa čak i ako nam se čini neobičnim i nepovezanim. Cilj je uvesti učenike u temu i viđeti koliko široko područje mogućih značenja ovi pojmovi zauzimaju kod đece.

- AKTIVNOST: Razgovor o prednostima i rizičnim aktivnostima na internet (15 minuta)

Odjeljenjski starješina daje uputstva za nastavak aktivnosti:

“Sada ćemo zajedno provjeriti što smo zapisali tako da vaše ideje i asocijacije razvrstamo u dvije grupe: prvu grupu čine prednosti, korisne i zabavne stvari povezane sa internetom i mobilnim telefonom, a drugu grupu čine one stvari koje mogu biti opasne ili rizične.” Npr. Igranje

Napomena za odjeljenjske starješine:

Prilikom iznošenja asocijacija na pojam internet i mobilni telefon mogu se pojaviti vrlo različite ideje i pojmovi, poput bon, VIP, modem, spajanje računara i slično. Imajte na umu da ne moraju svi izneseni pojmovi nužno biti razvrstani niti posebno prokomentisani, pa takve pojmove jednostavno nemojte upisati ni pod jednu od kategorija, već se usmjerite na one ideje i aktivnosti koje se mogu staviti u kontekst korisnog ponašanja i rizika, odnosno opasnosti.

Odjeljenjski starješina zaokružuje aktivnosti: “Važno je znati da su internet i mobilni telefon, uprkos svim svojim mogućnostima, ipak samo alati. Istovremeno, ono što predstavlja prednost i korist, ponekad može za nekoga biti opasnost i neprijatno iskustvo. Zavisno od toga kako ih odrasli i đeca koriste, takve će biti i posljedice. Žele li upotpuniti znanje, saznati novosti, dopisivati se i zabavljati s vršnjacima i razvijati svoju kreativnost, neizmjerno će im pomoći. Nažalost, postoje korisnici koji žele da povrijede ili zloupotrijebe druge. U njihovim se rukama internet i mobilni telefon može pretvoriti u moćno oružje.”

3. AKTIVNOST: SMS poruka za učenike 7. i 8. razreda: Poruka na internet (10 minuta)

Uputstvo za učenike: "Zamislite da pišete SMS poruku osobi s vaše lijeve strane. Uzmite papirić i napišite je. Napisanu poruku ubacite u kesicu."

Napomena za odjeljenjske starještine: Vjerovatno će vas neko od učenika pitati kakvu poruku pišu ili o čemu pišu poruku. Zbog nastavka vježbe važno je da učenici sami spontano odaberu kakvu će poruku napisati. Biće u početku malo zbumjeni, ali će na kraju ipak napisati poruku. Odgovorite im neka napišu što god žele. Važno je da ni vi ni učenici ne iznosite primjere i ne dajete dalje smjernice za poruku jer na taj način utičemo na druge učenike i dajemo im instrukcije. Dovoljno je reći i ponoviti koliko god puta treba - napišite poruku kakvu želite.

Odjeljenjski starješina daje uputstvo za nastavak aktivnosti:

"Sada će svaki učenik izvući jednu poruku i pročitati je naglas pred cijelim razredom, a zatim ćemo odrediti je li ta poruka zabavna i podržavajuća, je li povređujuća ili neutralna prema svome sadržaju/karakteru i u kontekstu međuljudskih odnosa. Pritom je važno ne pogađati ko je napisao poruku ni kome je ta poruka napisana. To je jedna obična poruka u etru. Ovo je rasprava o vrstama poruka i načinu izražavanja misli i osjećaja, a ne procjena učenika!"

Sve poruke procjenjuju se jedna za drugom. Ne dopustite da učenici pogađaju ko je napisao koju poruku, niti da naglas govore da je to njihova poruka. Poruke se razvrstavaju i upisuju u jedan od tri predviđene kolone na tabli ili plakatu. Svakako pri procjeni i komentarisuju napisanih poruka termine "podržavajuće" i "povrijedjujuće" posmatrajte u kontekstu međuljudskih odnosa i što te poruke čine odnosima među učenicima, odnosno ljudima.

Nakon što su sve poruke razvrstane po kolonama, razgovaramo sa učenicima o njima, o motivima za pisanje baš takve poruke i uticaju na primaoca i odnosu s njim. Slijede pitanja za podsticanje diskusije:

Kojih poruka ima više?

Kakva osjećanja poruke izražavaju?

Govore li poruke češće o onome što misli i osjeća autor poruke ili o osobinama onih o kojima se u poruci govori?

Kakav uticaj na primaoca imaju poruke u svakoj od tri kolone?

Šta me je tjeralo da napišem povrijedjuću poruku?

Mogu li napisati poruku istoga smisla, a da nije povrijedjuća?

Napomena za odjeljenjske starještine: Vjerovatno će se desiti da učenici neke poruke koje su zapravo povrijedjuće proglose zabavnim. Tu bi mogle da spadaju poruke koje prepričavaju neku smiješnu situaciju, gdje je neko dijete bilo izloženo ili se radi o šali na nečiji račun. Odjeljenjski starješina će u tom slučaju reći zbog čega smatra da je ta poruka, iako zabavna, zapravo povrijedjuća (kriterijumna koji se vrijedi pozvati jeste kako se osjeća onaj o kome poruka govori ili onaj kome poruka stiže) i objasniti da ponekad dobra i smiješna "fora", nije toliko smiješna svima.

Nakon dodatne rasprave o takvoj poruci, ukoliko se učenici slože da je povrijedjuća, odjeljenjski starješina će je tako i svrstat. Ako učenici i dalje tvrde da je ona zabavna, odjeljenjski starješina je može upisati u kolonu zabavna i u kolonu povrijedjuća jer je ona i jedno i drugo.

U okviru ove aktivnosti, kada procjenjujete karakter poruka koje su učenici napisali i usmjeravate njihova ponašanja, naglasak je na međuljudskim odnosima i ideji očuvanja odjeljenjskih i školskih vrijednosti, čuvanja odnosa i poštovanja sebe i drugih. Vrlo je moguće da će učenici napisati poneku poruku tipa "Daćeš mi da prepišem domaći?".

Odjeljenjski starješina zaokružuje raspravu: "Aktivnosti na internetu i mobilnom telefonu mogu biti "super", ali ako ih zloupotrijebimo, mogu postati uznemirujuće i povrijeđujuće za nas ili za druge. Zato budite oprezni i igrajte fair play! Razmislite prije nego što pošaljete ili proslijedite poruku drugima. Svako ima pravo na osjećanja i misli. One su važan dio nas (našeg integriteta), dolaze spontano i dobro ih je iskazati na način koji nije povrijeđujući za druge i ne kvari odnos, a u našim odjeljenjskim vrijednostima rekli smo da nam je važno zadržati dobre odnose."

2. Radionica za učenike viših razreda: Upoznamo internet

Razred: učenici viših razreda

Cilj: objasniti učenicima na koji način funkcioniše i šta je to zapravo internet, šta sve nudi te ih upoznati s određenim uslugama koje mogu naći na internetu

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: pripremljeno predavanje o internetu, računar sa pristupom internetu. U priloženim materijalima nalaze se dvije verzije pripadajuće PowerPoint prezentacije, jedna koja je namijenjena učenicima 5. i 6. razreda i druga namijenjena učenicima 7. i 8. razreda

Napomena za odjeljenjske starještine:

U sprovođenju radionice učestvuje nastavnik informatike ili neki drugi nastavnik, stručni saradnik, roditelj ili učenik vičan informatici uz prisustvo odjeljenjskih starješina. Predlažemo da se radionica sproveđe u okviru nastave informatike. Ukoliko nije moguće obezbijediti računar za svakog učenika, učenici mogu raditi u paru. Nastavnik informatike vodi učenike kroz određene aktivnosti prateći pripremljenu PowerPoint prezentaciju.

Moguće je da će učenici, posebno oni koji su informatički napredniji i oni koji se svakodnevno koriste internetom i drugom modernom tehnologijom, tokom radionica iskazivati negodovanje, početi zbijati šale, komentarisati da to sve znaju i slično. Ponekad se bune, negoduju i postavljaju pitanja jer možda imaju otpor prihvatići informacije koje im radionice donose. Čini nam se važnim upozoriti da su sve ove reakcije učenika očekivane i razumljive – u današnjici, već nekoliko generacija dece i mlađih od rođenja su okruženi računarama, internetom i videoigramima i sigurno imaju zavidno znanje i iskustvo u njihovom korištenju. Na ovome mjestu podsjećamo vas da ne pređete olako preko njihovih komentara, posebno onih kako o tome sve znaju. Pozovite ih neka vam ispričaju šta znaju, kakvo iskustvo imaju u korištenju usluge o kojoj govorite, provjerite njihove ideje o tome kako internet i određena mjesta/usluge funkcionišu, pozovite ih da razmijene iskustvo, podijele mogućnosti određene usluge koju su upoznali.

AKTIVNOST: Uvod u temu (5 minuta)

Nastavnik najavljuje temu: "Složili smo se oko toga da internet i mobilni telefon možemo iskoristiti na mnogo korisnih i zabavnih načina, ali i da postoje različite opasnosti ako nismo oprezni u njihovom korištenju. Sada ćemo kratko porazgovarati o korisnoj upotrebi interneta i mobilnih telefona za razgovor preko foruma, *chat room-a* i *bloga*."

Tokom predavanja nastavnik može ovakvim pitanjima podsticati razgovor s učenicima o njihovim iskustvima na internetu i servisima koje oni posjećuju.

1. AKTIVNOST: Upoznavanje i pretraživanje interneta uz pripremljeno predavanje i prezentaciju (40 minuta)

Razgovor s učenicima i pitanja za podsticanje diskusije

Znate li što je "forum"?

Jeste li ikada posjetili stranice nekoga foruma? Ako jeste, koje su to bile stranice i koje teme?

Šta mislite, ko sve može viđeti to što piše na forumu?

Šta je to "chat room"?

Jeste li ikada posjetili te stranice preko interneta ili mobilnih telefona?

S kime ste se dopisivali, s prijateljima ili nepoznatim osobama?

Šta je blog?

Imate li svoj blog?

Posjećujete li tuđe blogove? Zašto?

Napomena za nastavnike informatike:

Pričekajte odgovore učenika i nadovežite se na njih sljedećim kratkim dodatnim objašnjenjima i njihovim prikazima PowerPoint prezentaciji.

Forumi ili stranice za diskusiju su stranice na kojima korisnici daju svoje mišljenje o nekoj temi ili traže mišljenje i savjet drugih. Postoje forumi o mnogim temama, kao što su politika, zdravlje, sport, muzika, škole, pomoć oko računara i sl. Sve ono što piše na forumu je trajno, tako da je to moguće viđeti, pročitati i komentarisati unazad nekoliko mjeseci pa i godina.

Chat room ili "soba za razgovor". Na tim stranicama korisnici mogu međusobno razgovarati, ali se mogu i izdvojiti i slati privatne poruke koje drugi neće viđeti. Sadržaji tih poruka brišu se kad se veza prekine.

Blog je "internet dnevnik". To su stranice na kojima korisnici jednostavno i besplatno pišu, komentarišu teme, izvještavaju o događajima na kojima su učestvovali ili objavljaju vlastite umjetničke radove (priče, pjesme, crteže, fotografije i sl.) Na blogu često upisuju i svoje komentare, a mogu i direktno komunicirati s autorom. Iako se smatraju nekim oblikom dnevnika, sve što je napisano na blogu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi.

Mjesta za druženje: Facebook, MySpace, Twitter, Trosjed - mjesta su za druženje na internetu, gdje svako ko se upiše, dobija priliku vođenja svojevrsnog *online* multimedijskog "dnevnika u naznakama" - da ukratko bilježi šta se s njim događa, prikazuje filmiće i emituje muziku koju je sam snimio ili koja mu se jednostavno sviđa, dopisuje se s prijateljima, učlanjuje se u interesne grupe i ulazi u interakciju s drugima na još mnogo načina.

E-mail je mogućnost komunikacije s jednim ili više korisnika na način da im pišemo direktno i da tu poruku ne može pročitati niko drugi osim onih na čije smo adrese poruku poslali. To je svojevrsno pisanje pisama koji putuju elektronskim putem umjesto da ih poštar raznosi. U ovome dijelu ujedno je važno naglasiti pravila ponašanja na ovim mjestima na internetu te upoznati učenike s osnovnim mogućnostima zaštite. U pripremljenoj prezentaciji izdvojili smo

korištenje nadimka i nedavanje ličnih podataka te funkcije *Ignore*, *Block*, *Print Screen*, kao i čuvanje uznemirujućih poruka i materijala u računaru.

I na kraju slijedi zahvaljivanje učenicima na učešću.

3. Radionica za učenike viših razreda: Pazi semafor! (Ja na internetu)

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti svoje ponašanje na internetu i mobilnom telefonu

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: Upitnik o ponašanju na internetu, izrađene kartice situacija

1. AKTIVNOST: Upitnik o ponašanju na internetu (20 minuta)

Razredni starješina uvodno kaže: "Sada ćemo malo razmišljati o ovome: Kad surfuješ internetom ili šalješ SMS mobilnim telefonom, voziš li kroz zeleno, žuto ili crveno svjetlo? Svako od vas neka pročita tvrdnju i iskreno odgovori tako da uz broj tvrdnje (ili na posebnome papiru uz redni broj) upiše broj od 0 do 3, gdje brojevi znače:

0 - nikad 1 - samo jedanput 2 - rijetko 3 - često

Niko neće tražiti da pročitate svoj rezultat, zato budite iskreni prema sebi."

1. *Na chat-u, blogu, forumu ili na mobilnom telefonu predstavio sam se kao da sam neko drugi (neko ko stvarno postoji i koga poznaješ).*
2. *Koristio sam se tuđim nadimkom na chat-u, forumu, blogu, preko ICQ-a i MySpace-a i sl. ili na mobilnom telefonu.*
3. *S tuđe e-mail adrese ili mobilnih telefona poslao sam uznemirujuće poruke prijateljima.*
4. *S tuđe adrese postavio sam neprimjerene poruke na blog, chat ili forum.*
5. *Koristio sam se e-mail adresom koja izgleda isto kao adresa nekoga koga poznajem.*
6. *Prijetio sam nekome putem interneta ili mobilnog telefona.*
7. *Putem interneta ili mobilnog telefona (namjerno, u ljutnji, u šali ili onako bez razmišljanja) poslao sam poruku koja može drugoga posramiti.*
8. *Putem interneta ili mobilnih telefona poslao sam tuđu sliku ili informaciju o nekome bez njegovog/njenog znanja.*
9. *Objavio sam privatne podatke ili neistine o nekome preko interneta ili chat-a na mobilnom telefonu.*
10. *Tračao sam nekoga preko chat-a, bloga ili foruma.*
11. *Napravio sam stranicu na internetu ili blogu na tuđe ime bez znanja te osobe.*

0 - 9 bodova, 10 - 18 bodova, > 19 bodova

2. AKTIVNOST: Problematične situacije Rad u malim grupama (10 minuta)

Napomena za odjeljenjske starještine: Moguće je da će se razviti življja rasprava među učenicima i da će iznositi različita iskustva i podijeljene stavove. Takođe, u određenim problemskim situacijama učenicima će možda trebati više vremena kako bi uočili suštinu opisane situacije i dileme. Radi svega navedenog, u nekim **situacijama** bit će potrebna dva školska časa za izvođenje radionice. Mislimo da je važnije ostaviti dovoljno vremena, temeljno raspraviti

problemsku situaciju i dati važnost svim mišljenjima učenika nego zadržati predviđenu vremensku strukturu pod cijenu površno izvedene rasprave.

Moguće je da će se đeca sezati tokom radionice i predviđenih aktivnosti. Važno je prisjetiti se (i znati) da đeca ponekad na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima jer im je teško i/ili neugodno. To je zapravo njihov način kojim se nose s neugodnim temama. Ponekad se bune, negoduju i postavljaju pitanja jer imaju otpor prihvati informacije koje im radionice donose - npr. o tome zbog čega ne treba stavljati tuđe fotografije na internet ili osnivati grupe protiv neke osobe. Čini nam se važnim upozoriti da su sve ove reakcije učenika očekivane i razumljive i da se ne treba ljutiti na njih niti ih koriti kad na ovaj način reaguju, nego polako, strpljivo i s poštovanjem takvih učeničkih reakcija nastaviti sa sadržajima radionice.

Odjeljenjski starješina podijeli učenike u male grupe po 4 učenika (broj grupa zavisi od **veličine odjeljenja**).

Svaka grupa dobije dvije kartice s problemskom situacijom. Neke grupe mogu imati i isto pitanje. Učenici imaju zadatak procijeniti ponašanje opisano na kartici i objasniti svoj odgovor. Jedan član grupe predstaviti će zajednička rješenja i odgovore.

Pitanja na koja učenici odgovaraju i koja im pomažu u raspravi:

1. *Procijeni situaciju i ponašanje mlade osobe opisano na kartici. Je li to ponašanje u redu ili je opasno i zašto? Pri procjeni uzmite u obzir namjeru i moguće posljedice za tu osobu ili druge uključene u problem. Kako se osjećaju pojedini likovi u prići?*
2. *Šta bi bilo pametno učiniti u toj situaciji? Ako ste doživjeli nešto slično, šta ste tada napravili? Ima li nešto što biste promijenili u svojoj reakciji?*

Marko se koristio tvojim nadimkom tako da su drugi pomislili da im ti šalješ poruke.

Ana ima izrađen svoj profil na MySpace-u i dodala je slike svog razreda u njega te objavila imena svojih prijatelja iz razreda.

Marko je na svome blogu napravio anketu u kojoj se spominje i tvoje ime i sada mnogi glasuju za ili protiv tebe.

Petar je jako ljubomoran na Marka jer hoda s Anom iz 8.c koja je najpopularnija cura u školi i u koju je Petar već dugo zaljubljen. Počeo je drugima u razredu slati poruke da je Marko glup, da se ružno oblači, da je kukavica. Na blogu koji redovno piše pozvao je druge da se ne druže s Markom jer on nije pravi prijatelj.

Filip želi u svoj profil staviti link za skidanje muzike koju on voli.

Petra je bez razmišljanja objavila na internetu sliku svoje prijateljice s jednog tuluma i navela podatke o njoj. Njena prijateljica sada prima neugodne i neprimjerene poruke od nepoznatih osoba.

Sanji su njene prijateljice jako važne i često ih spominje na svome blogu. S prijateljicama je razgovarala o tome i zajedno su se dogovorile da će za svaku od njih koristiti nadimak.

Radni listić: Kartice s problemskim situacijama

Završni razgovor s učenicima : “U prethodnoj smo vježbi kroz nekoliko problemskih situacija razgovarali o pojedinim ponašanjima na internetu i o njihovom učinku na sigurnost korisnika, kao i što možemo napraviti kad neko “vozi kroz crveno”. Šta smo naučili iz prethodne vježbe?” Odjeljenjski starješina podstiče učenike da iznesu svoja razmišljanja i osvrte na prethodnu vježbu.

Prije nego što napišeš poruku, priču ili objaviš fotografiju, zapitaj se hoćeš li time nekoga povrijediti. Nemoj raditi drugima ono što ne bi htio da drugi čine tebi. Čuvaj sebe i druge! Sve što vrijedi za čuvanje podataka o tebi, vrijedi i za čuvanje tuđih.

Sve što objavimo na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi. Jednom kad nešto objavimo na internetu nemamo više kontrolu ko će vidjeti taj sadržaj i na koji će ga način iskoristiti. I u svijetu mobilnih telefona i interneta poštuj pravila ponašanja kao i u svakodnevnom životu.

4. Radionica za učenike viših razreda: Elektronsko zlostavljanje, šta je to?

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti ima li razlike između vršnjačkog nasilja (uopšteno) i nasilja preko interneta ili mobilnih telefona, definisati pojam elektronsko nasilje, osvijestiti moguće zakonske posljedice u slučaju elektronskog nasilja te istaknuti odgovornost dece i mladih u situacijama elektronskog nasilja

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: tabla i kreda

1. AKTIVNOST: Razgovor na temu: definisanje elektronskog nasilja (25 minuta)

Napomena: Po želji odjeljenjski starješina se može koristiti LCD projektorom s pripremljenom prezentacijom o zakonskoj regulativi (koji je korišten i u radionicama za nastavnike i roditelje).

1. *Sada vas pozivam da se zajedno prisjetimo na šta sve mislimo kad govorimo o nasilju među vršnjacima? ... (Kad učenici spomenu neku od vrsta zlostavljanja, npr. “Kad neko nekog udara”, na tabli napišite samo fizičko zlostavljanje - povređuje tijelo, za verbalno nasilje napišite verbalno nasilje - povređuje riječima i psihičko nasilje - povređuje osjećaje. Tako ćete dobiti 3 kolone.)*
2. *Vratimo se još malo na situacije koje smo komentarisali, gdje biste svrstali takve situacije nasilja preko interneta ili mobilnih telefona? (Upišite u kolone verbalno i psihičko.)*
3. *Kad vam na školskom hodniku neko dobaci riječi kojima vas povrijedi, šta mislite ko je sve to mogao čuti?*
4. *A kada na blogu neko napiše riječi kojima vas povređuje, ko je sve to mogao pročitati?*
5. *Ima li razlike u broju ljudi koji su svjedočili ili bili uključeni u situaciju na školskom hodniku i u broju ljudi koji su pročitali ili se uključili u vrijedanje preko bloga?*
6. *Kada bi postojala vaga koja bi to mogla izvagati, šta mislite, kakva je šteta u obje situacije?*

7. Možete li se u situaciji na hodniku odmah odbraniti riječima i možda odmah zaustaviti cijelu stvar? A u situaciji na blogu, ako ne znate ko je osoba koja vas vrijeđa, možete li se odbraniti?

Nastavnik sažima i zaokružuje dosadašnju raspravu: "Situacije o kojima smo do sada razgovarali, a tiču se nasilnog ponašanja putem interneta ili mobilnih telefona, možemo uvrstiti u situacije elektronskog zlostavljanja. Elektronsko nasilje je povređivanje putem interneta i mobilnih telefona. Nasilni prema nekome đetetu mogu biti vršnjaci, ali i odrasli u korištenju savremene tehnologije."

Nabrojat ćemo sve situacije koje ubrajamo u elektronsko nasilje:

1. Šalješ i širiš nasilne i uvredljive komentare, uz nemirujuće, okrutne, zlobne ili prijeteće poruke, uz nemirujuće slike, virus na e-mail ili mobilni telefon, pornografiju, seksualne sadržaje i neželjenu poštu.
 2. Lažno se predstavljaš kao neko drugi (njegovim nadimkom ili imenom).
 3. "Provaljuješ" u tuđe e-mail adrese, ukradeš ili promjeniš lozinku za e-mail ili nadimak na chat-u i preko njih šalješ zlobne i neugodne sadržaje drugima.
 4. Napadaš privatnost druge osobe tako da objavljuješ private podatke ili neistine o nekom ili njegove fotografije.
 5. Kreiraš internet stranicu (priče, crteže, slike ili šale na račun vršnjaka) ili blog na nečije ime, bez njegovog znanja.
 6. Postavljaš internet ankete o nekome tako da stavljaš tuđe fotografije i tražiš da ih procjenjuju ili da glasuju za osobu koja je npr. najružnija, najnepopularnija ili najdeblja u školi.
 7. Podstičeš grupnu mržnju tako da na popularnoj stranici tražiš da navedu osobu koju najviše mrze i da o njoj napišu nekoliko riječi, pritom je tvoj cilj osramotiti žrtvu pred što većim brojem ljudi.
 8. Napadaš nekoga preko treće osobe tako da npr. s tuđe e-mail adrese šalješ uz nemirujuće poruke prijateljima, ostavljaš neprimjerene poruke na blogu, chat-u ili forumu, a oni koji prime poruku misle da to radi ta osoba.
 9. Staviš oglas seksualnog ili provokativnog sadržaja u ime žrtve s njenim brojem mobilnog telefona ili adresom.
 10. Tračaš npr. na blogu ili preko mobilnih telefona i tako drugome narušavaš ugled.
2. AKTIVNOST: Razgovor na temu: Upoznavanje zakonskog okvira i posljedica (20 minuta)

Pitanje za dalju raspravu s učenicima:

Po čemu se elektronsko nasilje razlikuje od vršnjačkog nasilja u neposrednom odnosu?

Smjernice za odjeljenjske starješine:

Može biti prisutno 24 sata, svih 7 dana u nedelji (24/7).

Dijete je izloženo nasilju i uz nemirivanju kod kuće i na drugim mjestima koja su prije bila sigurna za njega.

Publika i svjedoci mogu biti mnogobrojni i brzo se povećavaju. Đeca i mladi koji se ponašaju nasilno mogu ostati anonimni. Ova činjenica može izazvati snažan osjećaj straha, izloženosti i nezaštićenosti kod onih koji su doživjeli elektronsko zlostavljanje, dok onome koji se ponaša nasilno može biti podsticaj za nastavak zlostavljanja.

Elektronsko zlostavljanje može biti prisutno među vršnjacima, ali mete mogu biti i odrasli, kao na primjer profesori i nastavnici. Bez fizičkog kontakta sa žrtvom i publikom, đeca i mladi teže vide i razumiju štetu koju njihove riječi mogu nanijeti. Ponekad i poruke koje se šalju iz šale mogu povrijediti, premda nijesu imale namjeru zlostavljati nekoga.

Objasnite i komentarišite s učenicima svaku od tački. U tu svrhu možete iskoristiti pripremljenu prezentaciju ukoliko želite.

Napomena za odjeljenjske starješine:

Vrlo često đeca i mladi misle da mogu proći nekažnjeno kada se ponašaju nasilno ili krše neke zakone upravo zato što su đeca ili još nisu punoljetni. Kada govorimo o internetu, takav stav može biti pojačan snažnim i vrlo prisutnim mitom kako internet pruža anonimnost iza koje se korisnici mogu sakriti i činiti šta god žele. Ovim kratkim informativnim predavanjem želimo đeci i mladima pokazati da je nasilno ponašanje i u ovome mediju jednako svim oblicima nasilja i zlostavljanja koja vidimo i doživljavamo u stvarnom, opipljivom svijetu i da takvo ponašanje nije u redu. I u suštini svako od nas može biti anoniman na internetu sve dok nas neko ne prijavi i tada se pokreće postupak kojim se može utvrditi ko je počinitelj. Bez obzira na to što đeca nijesu kazneno odgovorna, društvo reaguje na nasilna dječija ponašanja.

Moguće je da će se đeca zafrkavati tokom vježbe. Važno je prisjetiti se (i znati) da đeca ponekad na šaljiv i zafrkantski način govore o ozbiljnim i opasnim stvarima jer im je teško i/ili neugodno.

Ponekad se bune, negoduju i pružaju otpor jer im je zapravo teško “odustati” od prednosti anonimnosti. Takva je reakcija očekivana jer ovdje radimo na promjeni stavova. (Podrobnije obrazloženje ovakvog pristupa u Opštim je uputstvima Priručnika.)

Svi zakoni koji definišu da nije dozvoljena: povreda ravnopravnosti, ugrožavanje sigurnosti, rasna i druga diskriminacija, dječja pornografija i slično odnose se na bilo koju vrstu povrede zakona pa samim tim i na povredu zakona upotrebnom informacionih tehnologija. Kazneno djelo se može prijaviti na portalu CIRT-a www.cirt.me, gde postoji mogućnost prijavljivanja incidenta ili neprikladnog sadržaja. Incidenti i neprikladan sadržaj se takođe mogu prijaviti i putem mail adrese kontakt@cirt.me.

Pitanje za učenike: “Šta mislite, mogu li se đeca ponašati nasilno i povrijedivati druge putem interneta ili mobilnih telefona, a da za to budu nekažnjena?”.

Odjeljenjski starješina podstiče đecu da iznesu što više svojih razmišljanja i argumenata za svoje stavove. Zatim ih kroz predavanje upoznaje sa zakonskim posljedicama koje se odnose na đecu.

Nakon što tokom predavanja upoznate učenike sa zakonskim posljedicama pozovite učenike da komentarišu i iznesu svoje uvide i razmišljanja. Jesu li već čuli da je neko dijete stvarno bilo ispitivano i procesuirano? Naglasite da pravila i zakoni koji važe u stvarnome životu, važe i u elektronskoj komunikaciji. Naše ponašanje u virtuelnom prostoru takođe je STVARNO i važno je uvijek imati na umu da važe jednaka pravila. Svako od nas odgovoran je za vlastito ponašanje te u skladu sa godinama može snositi i kaznenu odgovornost. Dakle, ni nasilje putem mobilnih telefona i interneta, kao ni ovo u školi, ne moramo šutke trpjeti, nismo ga “zaslužili” niti smo mi za njega krivi ili odgovorni. Njega takođe treba prijaviti, kao i svako drugo jer su oni koji čine

nasilje jednako odgovorni i moguće ih je otkriti, čak i kad su anonimni (a o tome u jednoj od idućih radionica).

5. Radionica za učenike viših razreda: Vrijednosti, pravila i posljedice

Razred: učenici viših razreda

Cilj: postojećim odjeljenjskim vrijednostima, pravilima i posljedicama koje se tiču vršnjačkoga zlostavljanja dodati one vrijednosti i pravila koja će štititi i od elektronskoga zlostavljanja te odrediti posljedice za kršenje navedenih vrijednosti i posljedica

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: plakati s postojećim odjeljenjskim vrijednostima, pravilima i posljedicama i veliki papiri za izradu novih plakata

1. Svi učenici aktivno učestvuju

2. Imenovanje vrijednosti

3. Imenovanje/smišljanje pravila

Vrlo je važno da učenici sami raspravljaju o pojavi vršnjačkog zlostavljanja, kako onog uopštenog, tako i elektronskog, te oblikuju vlastite vrijednosti, pravila i posljedice u svome razrednom odjeljenju.

Nastavnik je u tom procesu samo medijator koji vodi raspravu, postavlja pitanja i podstiče učenike.

Učenici će više poštovati one vrijednosti i pravila koja im nije neko odredio, a da ih nije ni pitao, nego da su sami odredili vlastite vrijednosti i pravila. Uostalom, i nama odraslima lakše je držati se odluka i izbora koje smo sami donijeli i učinili nego onih koje nam je neko nametnuo spolja.

Učenici nabrajaju one vrijednosti po kojima se žele ponašati, a kojih će se nastojati pridržavati kako bi spriječili zlostavljačko ponašanje i kako bi se u razrednom odjeljenju svi osjećali sigurno i ugodno.

Uvijek najprije definišemo vrijednosti koje želimo, zatim pravila kojima ćemo osigurati da te vrijednosti živimo te posljedice za nepridržavanje dogovorenih pravila.

Pravilima definišemo tačno određena ponašanja koja nikako ne želimo u odjeljenju te ponašanja koja će pomoći u sprječavanju nasilja.

4. Odabir/dogovaranje posljedica

Sam čin i proces njihova donošenja je vaspitni postupak i podstiče kod učenika razvoj lične odgovornosti za vlastito ponašanje. Zbog toga je nužno da razredni starješina vodi i modluje ovaj proces.

Od puno pravila koja đeca predlože, zajedno sumirajte 4-5 najvažnijih pravila koja će učenici i odjeljenjski nastavnici lako pamtiti. Previše pravila zbunjuje, jer ko bi pamtio 15-20 pravila, i njih je lako "slučajno zaboraviti".

Među odjeljenjskim pravilima ne trebaju se nalaziti ona koja: regulišu odnose između nastavnika i učenika (npr. "Trebamo slušati nastavnicu" ili "Poštujemo nastavnike i pažljivo slušamo na času"), propisuju obaveze učenika (npr. "Redovno pišemo domaći zadatak" ili "Nećemo

prepisivati domaći zadatka s interneta”), govore o “kulturnom” ponašanju (npr. “Oblačimo se pristojno”) te ostala pravila koja su već propisana školskim kućnim redom (npr. “Ne koristimo se mobilnim telefonom tokom časa”).

Posljedice trebaju biti povezane s prekršenim pravilom. Dakle, ako je dijete nešto polomilo/pocijepalo, treba popraviti, ako je povrijedilo nečije osjećaje, treba učiniti da se ta druga osoba osjeća dobro i sl.

Posljedice se moraju moći ostvariti; ne zadavati zadatke/obaveze koje će učenik teško ispuniti.

Primjeri prihvatljivih posljedica: “Pomagati dežurnom nastavniku” ili “Nacrtati crtež ili napisati čestitku osobi koju sam povrijedio” ili “Jedan dan biti redar umjesto pravog redara”.

5. Šta nije prihvatljivo i šta svakako trebamo izbjegavati?

Izbjegavajte posljedice poput “Razgovor s nastavnikom ili psihologom” ili “Pozvati roditelje u školu” ili “Ići na razgovor k direktoru”. Jer neće valjda đeca biti nasilna kako bi zaslужila razgovor s nastavnikom ili psihologom. Takođe, pozivanje roditelja u školu normalan je dio saradnje s roditeljima i uobičajena aktivnost svakog odjeljenjskog starještine te nije dobro saradnju s roditeljima proglašavati “kaznom”.

Često se među posljedicama nalazi izvinjenje, koja u pravilu nije efikasano (učenik se izvini, a zapravo to ne misli). Podsticanje učenika koji zlostavlja na prinudno izvinjenje jeste podsticanje na dvoličnost i neki oblik nasilja nad onim kako se učenik koji zlostavlja osjeća.

Obnavljanje vrijednosti (ponovno uspostavljanje vrijednosti)

Svako ko krši pravila i time narušava dogovorene vrijednosti može učiniti nešto čime će ponovo uspostaviti ugroženu vrijednost ili na neki način povratiti narušene odnose i učiniti ih boljima. Obnavljanje vrijednosti pristup je disciplinovanju koji podrazumijeva da ljudi (a naročito đeca) čine greške i to se ne da sasvim izbjegi, međutim pitanje je šta učinimo nakon što pogriješimo. Usmjeravanjem učenika da popravi grešku, podstičemo ga da preuzme odgovornost za vlastito ponašanje i pozitivno riješi problem.

Ključno je da odjeljenjski starješina razgovara s učenikom o vrijednosti koja je narušena i pravilu koje je prekršeno te traži popravljanje greške. Važno je da učenik sam bira i odlučuje kako će grešku popraviti (dakle, samostalno osmišljava šta će učiniti kako bi obnovio vrijednosti koje su narušene), a s njegovom odlukom treba se složiti i učenik koji je trpio nasilje. Dobre su osobine ovakvog pristupa da učenik koji je trpio način popravljanja greške smatra prikladnim, da učenik koji popravlja grešku mora uložiti napor u smjeru pozitivnog ponašanja. Osim toga ovakav pristup ne kritikuje, ne ponižava učenika koji je bio nasilan i nema ljutnje ni kod odjeljenjskih starješina ni kod učenika.

1. AKTIVNOST: Dodajmo vrijednosti i pravila (15 minuta)

Odjeljenjski starješina podsjeća učenike na plakat/e s odjeljenjskim vrijednostima, pravilima i posljedicama.

Podsjetimo se: U našem razrednom odjeljenju dogovorili smo ove vrijednosti (odjeljenjski starješina čita s plakata vrijednosti... npr. “Vjerujemo da svako ima pravo biti siguran u školi”). Složili smo se da niko nema pravo namjerno povrijeđivati drugu osobu.

Dogovorili smo i naša Razredna pravila. Izabrali smo ponašati se u skladu s pravilima koja svakog od nas čuvaju od nasilja. To su pravila koja smo mi sami izabrali i odredili da su nam važna.

Prisjetimo se naših dosadašnjih pravila... (Proći s učenicima kroz postojeća pravila.)

Koja od postojećih pravila možemo primijeniti i na korištenje interneta i mobilnih telefona? Obuhvata li ovaj plakat vrijednosti i ponašanja i dok se družimo i radimo na internetu?

Neka učenici daju predloge za dopunu vrijednosti i pravila (dopuniti postojeće ili dati predlog za potpuno novu vrijednost i pravilo).

Zapisujte sve njihove ideje bez procjenjivanja. Nakon toga prođite kroz sve prijedloge zajedno s učenicima i odaberite one prijedloge oko kojih se svi slažete. Za svaku vrijednost i pravilo provjerite slažu li se svi oko toga i ukoliko je potrebno, dodatno pojasnite i obrazložite što smo mislili pod nekom tačkom.

2. AKTIVNOST: Razgovor na temu posljedica (15 minuta)

Odjeljenjski starješina kaže: "U našem svakodnevnom životu prirodno slijede posljedice za sve naše postupke. Nekada posljedice osjetimo odmah (npr. kada bismo stavili ruku u vrelu vodu, opekli bismo se), a nekada posljedice nisu vidljive odmah, ali to ne znači da ih neće biti (kao npr. kad nas tek poslije uhvate u laži). Ovo su bili primjeri za loše posljedice, no postoje i dobre posljedice (npr. kada pomognemo prijatelju u nevolji, pa sljedeći put on ili možda neko drugi pomogne nama). Možete li se sjetiti još nekih primjera kada ste osjetili posljedicu, bez obzira na to je li posljedica bila ugodna ili neugodna?"

Podstaknite učenike da daju primjere.

Mi vjerujemo da svako ima pravo na grešku, ali i da na greškama trebamo učiti kako ih ne bismo ponavljali. Vjerujemo da većinu pogrešnih postupaka ili odluka možemo ispraviti i da možemo učiniti nešto čime ćemo ponovo uspostaviti naše vrijednosti i vratiti odnos s osobom koju smo povrijedili u još bolje stanje."

3. AKTIVNOST: Izrada plakata s vrijednostima, pravilima i posljedicama (15 minuta)

Pomislite: *Šta bi neko ko je povrijedio ili prijetio drugome preko interneta ili mobilnih telefona mogao učiniti da popravi grešku?* Pokušajte se prisjetiti što više različitih načina na koje bismo popravili grešku. Šta sve možemo učiniti nakon što nekoga povrijedimo?

Posljedice koje učenici osmisle i oko kojih se slože napišite na plakat, jer ćete se vi kao odjeljenjski starješina, svi učenici te ostali nastavnici na njih pozivati kod lakših kršenja pravila.

Zajednički napravite nove ili dopunite postojeće plakate s vrijednostima, pravilima i posljedicama koje će štititi od elektronskog zlostavljanja. U izradu plakata uključite učenike, neka oni zajedno dopisu i urede plakate. Jasno odvojite plakat s vrijednostima od onih ponašanja koja učenici više NE žele u svom razredu, (pravila) i plakata s posljedicama u slučaju kršenja dogovorenih pravila.

Napomena za odjeljenjske starještine: Izabrane vrijednosti, pravila i posljedice trebaju biti stavljene na vidljivo mjesto u učionici kako bi se i učenici i nastavnici lako i brzo mogli pozvati na njih u situacijama u kojima neko od učenika krši pravilo.

6. Radionica za učenike viših razreda: Opasnosti na internetu i sigurno korištenje interneta - anonimnost

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti prednosti i moguće opasnosti s kojima se mogu susresti na internetu, podučiti učenike savjetima kako se sigurno koristiti internetom

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: kreda ili veliki papir za plakat, papir i olovka, računar s pristupom internetu, prema potrebi leci sa savjetima za đecu i mlađe, radni listići iz 2. Aktivnosti

Napomena za odjeljenjske starješine:

Ukoliko je odjeljenjskom starješini potrebna dodatna Računarska podrška, u sprovodenju može učestvovati nastavnik informatike ili neki drugi nastavnik, stručni saradnik, roditelj ili učenik vičan informatici uz prisustvo odjeljenjskog starješine.

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima - asocijacije o opasnostima na internetu (5 minuta)

Odjeljenjski starješina postavlja predloženo pitanje i podstiče učenike na iznošenje svojih razmišljanja, ideja i iskustava.

Koje su moguće opasnosti i neugodne stvari na koje možete naići dok pretražujete sadržaje na internetu ili se družite s drugima?

Kakve sadržaje ili mogućnosti na internetu doživljavate uznemirujućima i zastrašujućima?

Razredni starješina ispisuje odgovore učenika na tabli ili plakat pripremljen u tu svrhu te podstiče učenike da iznesu što više različitih ideja. Tek nakon što učenici iscrpe svoje ideje, razredni starješina upotpunjava i upozorava na moguće opasnosti koje su navedene u smjernicama i dopunama.

Smjernice i dopune za odjeljenjskog starješinu: Oblici elektronskog nasilja i zlostavljanja o kojima smo razgovarali u prethodnim radionicama; podsticanje mržnje i vrijeđanja na internetu; nasilni sadržaji i prikazi razaranja (tuče, eksplozije, uništavanje imovine...); mogućnost krađe putem *online* kupovine i nagradnih igara; zavođenje i seksualno namamljivanje, dječija pornografija; *online* igrice za odrasle koje mogu biti neprimjerene vašim godinama; *online* kockanje; anonimnost na internetu može biti zloupotrijebljena;

2. AKTIVNOST: Rad u malim grupama (20 minuta)

Uputstva za učenike:

“U sljedećoj aktivnosti razgovarat ćemo o pojmu anonimnosti. Šta znači pojma anonimnost?” Odjeljenjski starješina provjerava poznaju li đeca značenje pojma anonimnost.

Odjeljenjski starješina dalje nastavlja: “često kažemo da internet nudi prostor da se sakrijemo i slobodno govorimo o različitim temama, problemima i interesima. Anonimnost nekad može biti jako dobra i korisna, no neki korisnici zloupotrebljavaju ovu prednost da bi povrijedili druge ili ostvarili neke u javnosti neprihvatljive želje i potrebe. Sada ćemo se podijeliti u male grupe i svaka će grupa dobiti svoj radni listić sa zadacima. Unutar svoje grupe razgovarat ćete o pojmu anonimnosti - šta to znači, kad je ona dobra, a kada postaje nedostatak ili problem. Raspravljati

ćete o mogućim teškoćama koje možete iskusiti radi objavljivanja podataka o sebi. Važno je svoje odgovore obrazložiti. Tokom razgovora važno je da svako od vas kaže šta misli, a ako želite, možete podijeliti i neko svoje iskustvo. Svaka je ideja važna i zapišite je na papir. Jedan član vaše male grupe, kojeg izaberete, iznijet će cijelom odjeljenju ideje i odgovore koje ste zapisali. Za rad u maloj grupi imate 10 minuta.”

Radni listić

ANONIMNOST NA INTERNETU znači...	
Pozitivno i poželjno u anonimnosti	Nedostaci i neugodno u anonimnosti
Objavljivanje podataka o sebi na internetu - moguće opasnosti i radi čega?	
Koje je podatke o sebi poželjno dati, a koje nije?	
Šta mislite, možete li biti potpuno anonimni na internetu? Pojasnite svoj odgovor.	

3. AKTIVNOST: Rad u malim grupama (15 minuta)

Šta odjeljenjski starješina može reći: "Podsjetimo se da ponekad nasilje i zlostavljanje "pod okriljem anonimnosti" koju pruža internet ili mobilni telefon sadrže i obilježja kaznenog ili prekršajnog djela. Kada poruke putem mobilnih telefona i internet sadrže prijetnje nasiljem, ucjene, uhođenje, napastvovanje, dječju pornografiju ili kada prethodni koraci ne daju rezultate, slučaj prijavite policiji. Preko IP adrese, koju ima svaki računar i koju policija može zatražiti, može se pronaći korisnik koji je počinio prekršaj ili kazneno djelo. Svako ko koristi mobilni telefon ili internet; učestvuje u *chat* sobama, forumima ili blogovima mora, uz poštovanje uslova koje je postavilo uredništvo, biti svjestan i lične odgovornosti ako zloupotrebljava tuđe lične podatke, vrijeda ili kleveće drugog, iznosi tuđe lične ili porodične stvari ili stvara i distribuira neprimjerен pornografski materijal. I đeca i stariji maloljetnici takođe imaju kaznenu odgovornost i u tom se postupku s njima postupa na specifičan način, a sam postupak pokreće Državno tužilaštvo."

ANONIMNOST NA INTERNETU znači...

To znači da korisnici međusobno ne znaju ko je ko u stvarnome životu, ne znaju imena ni prezimena, adresu, broj telefona. Jedni o drugima znaju samo ono što se iznese na internetu. To takođe znači da svoj pravi identitet skrivaju iza nadimka i mogu se predstavljati kako hoće i prišiti sebi razne osobine.

Pozitivno i poželjno u anonimnosti	Nedostaci i neugodno u anonimnosti
▪ Omogućava ljudima da budu otvoreni i podijele s drugima stvari koje bi im bilo neugodno izreći nekome ko ih poznaje. ▪ Lakše je zatražiti pomoć u rješavanju nekog problema. Mladi i odrasli mogu izreći svoje mišljenje o nekoj temi, bez straha da će biti prepoznati i da će zbog toga imati neugodnosti. ▪ Mogu iskusiti različite vrste komunikacije iz različitih uloga, što pridonosi bogatstvu socijalnog iskustva, empatiji i socijalnom sazrijevanju.	▪ Anonimnost može biti i otvorena pozivnica svima koji žele zlouprijebiti takav način komunikacije (npr. ocrnjivati nekoga, širiti traćeve...). ▪ Nisu svi korisnici interneta dobromanjerni, a od nekih se mogu doživjeti i velike neugodnosti (kao na primjer varanje, namamljivanje). ▪ Neko na <i>chat-u</i>, forumu ili blogu može vrijedati, prijetiti i/ili pisati o drugima stvari koje nisu istinite ili koje su privatne i tajne. ▪ često je to neko koga poznajemo, možda prijatelj iz razreda s kojim smo se posvađali ili neko iz društva ko je ljubomoran. Ta osoba može misliti da, ako se koristi nadimkom i niko ne zna kako se zove, može činiti šta želi, pa i gnjaviti druge.

Objavljivanje podataka o sebi na internetu - moguće opasnosti i radi čega?

- Sve što napišeš i objaviš na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi.
- Ako objavljuješ informacije o sebi i svojoj porodici, to može navesti osobe s lošim namjerama da pokušaju uspostaviti kontakt s tobom ili tvojom porodicom.
- Iskrenim objavljivanjem nekih ličnih podataka, mišljenja i osjećaja na svom blogu otvaraš mogućnost da ti se drugi zbog toga rugaju, namagarče te ili na neki drugi način povrijede. Lična mišljenja i osjećaje vrijedi podijeliti s prijateljima, ali ne uvijek i s javnosti.
- Kada pišeš blog na kojem iznosiš svoje iskustvo, stavove i razmišljanja, i drugima daš mogućnost da komentariš i reaguju na sadržaj koji iznosiš, postoji mogućnost da sadržaj tvoga bloga postane povod za neku neželjenu raspravu u govoru mržnje. Ili ti se jednostavno neće sviđeti reakcije i komentari drugih.

Koje je podatke o sebi poželjno dati, a koje nije?

- Zaštiti sebe lozinkom i pazi kome je daješ jer prijatelji u nekome trenutku mogu postati neprijatelji.
- Ne navodi lične informacije, brojeve telefona i mobilnih telefona, adresu gdje živiš, ime škole u koju ideš, mjesta gdje izlaziš osobama koje ne poznaješ uživo. Kada pišeš o sebi, piši što uopštenije. Sve što napišeš i objaviš u ili na internetu postaje javno i dostupno velikom broju ljudi i više ne možeš kontrolisati kako će drugi iskoristiti podatke o tebi.
- Ne stavljam na internet ništa što ne bi volio da vide tvoji prijatelji i poznanici, čak ni u *e-mail* odnosno SMS poruku.
- Ne spominji u blogu nikakva imena, adrese, brojeve telefona, školu, *e-mail* adrese i slične informacije. To su upravo informacije koje traže odrasli sa seksualnim namjerama prema đeci, stoga ih izbjegavaj. U zamjenu, možeš koristiti nadimak, no pripazi da ne podsjeća na tvoje ili nečije pravo ime.
- Ne navodi u blogu ni informacije o bilo kome koga poznaješ, kako ne bi mogućeg pedofila naveli da, iako vi niste zainteresovani za "čavrljanje" s njim, možda vaša prijateljica jeste.
- Čuvaj sebe i druge! Sve što važi za čuvanje podataka o tebi, važi i za čuvanje tuđih.

Šta mislite, možete li biti potpuno anonimni na internetu? Pojasnite svoj odgovor.

Jedan od najraširenijih mitova koji se vezuju uz internet - da se radi o anonimnom mediju i - ako se na nekoj stranici registrujemo pod nadimkom, uvijek možemo upotrijebiti nadimak koji nam je upravo pao na pamet: Banana, Barakuda, B745 i možemo mirno raditi sve šta nam padne na pamet i niko nam nikad neće ući u trag. Ipak, nije baš tako. Svaki računar na svijetu posjeduje tzv. IP adresu (Internet Protocol Address), kombinaciju brojeva koji ostaju zabilježeni na serveru koji smo posjetili. Isto kao što automobil ima registrski broj po kojem se može pronaći vlasnik vozila. Putem IP-adrese moguće je prepoznati računar koji je pristupio nekoj stranici, s kojeg je poslat post na forum ili *chat*, poslat *e-mail*. Dobri poznavaoци tehnologije mogu

promijeniti IP adresu svog računara.

IP adresa sačuvana je na serveru na kojem se nalazi stranica koju posjećujemo. Ona je na raspolaganju *web masteru* stranice (osoba zadužena za osiguravanje stranice), koji ju je obavezan dati policiji na zahtjev. No valja imati na umu da *web master* takođe može iskoristiti našu adresu za svrhe svoje firme (oglašavanje i sl.) ili lično. Putem IP-adrese možemo rekonstruisati navike osobe koja se koristi računarom.

S druge strane, postoje i tzv. *cookies* - maleni programski "paketici" koje server koji posjećujemo šalje u naše računare te on ostaje sačuvan u našem računaru. *Cookie* je alat trajne komunikacije koja se zbiva između servera i računara, o kojoj mi u pravilu pojma nemamo - osim što nas je prilikom prve posjete serveru pretraživač možda "pitao" dozvoljavamo li komunikaciju *cookies*-ima..

4. AKTIVNOST: "Ugooglaj se!" (5 minuta)

Odjeljenjski starješina određuje broj malih grupa u zavisnosti od broja učenika u odjeljenju. Predlažemo 3-5 učenika unutar svake grupe.

Upustva za učenike: "Podjite na stranicu www.prekinilanac.org i proučite savjete i pravila za đecu i mlade o sigurnom korištenju interneta. Zatim napišite mlađoj sestri ili bratu, ili đetetu mlađem od vas do kojeg vam je stalo, *e-mail* u kojem ćete ih poučiti na šta treba paziti na internetu i što je važno znati da bi bili sigurni zabavljajući se na internetu. Objasnite i radi čega je važno pridržavati se vaših savjeta."

Svaka grupa pročita svoj *e-mail* pred razredom.

Svaki učenik upiše svoje ime u "Google". Pojasnите učenicima da je ovo dobar način kako mogu provjeriti je li neko pisao o njima, a da oni to možda do sada nisu znali te ih uputiti da to čine s vremena na vrijeme.

Napomena za odjeljenjske starještine: Ukoliko se u radionici ne koristite računarom s pristupom internetu, učenicima se mogu podijeliti letci sa savjetima za đecu i mlade!.

7. Radionica za učenike viših razreda: Tračanje i širenje glasina - Šu, šu, svi već šuškaju o tom...

Razred: učenici viših razreda

Cilj: osvijestiti posljedice tračanja i ogovaranja preko mobilnih telefona i interneta

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: radni listići iz 2. Aktivnosti, tabla ili pripremljen plakat za pisanje odgovora

Napomena za odjeljenjske starještine: Tema tračanja i širenja glasina vrlo je interesantna i moguće je da će učenici imati različita iskustva i podijeljene stavove. Ostaviti dovoljno vremena za razgovor unutar pojedinih aktivnosti nego zadržati predviđenu vremensku strukturu.

1. AKTIVNOST: Uvod u temu (10 minuta)

Odjeljenjski starješina traži učenika - dobrovoljca koji će naglas pročitati priču razrednom odjeljenju, a zatim će je svi zajedno prokomentarisati i raspravljati. Za podsticanje rasprave odjeljenjski starješina se koristi dolje predloženim pitanjima.

“Ljudi, jeste li čuli, Maja je doznala od prijateljice iz 7.b, koja je čula od prijateljice na hodniku, da je na času matematike pronašla papir na kojem je pisalo da Ivan voli Mateju, onu glupu, napuderisanu plavušu, s velikim nosom iz 6.a.”

Razgovor s učenicima:

Koliko je vremena trebalo da se priča proširi po razredu? Sada zamislite da je ta poruka objavljena na internetu ili da je poslata mobilnim telefonom na više adresa. Koliko bi je ljudi moglo vidjeti? Šta je za vas trač? Šta mislite kako počinje većina tračeva? Šta je za vas ogovaranje i što mislite o njemu? Jeste li se ikada našli u situaciji da pročitate poruku ili priču o nekome koga poznajete, a da niste bili sigurni je li to istina ili nije? Je li ikada takva poruka bila napisana o vama?

Odjeljenjski starješina zaokružuje raspravu okvirno ovim riječima: “Tračevi i ogovaranja kao da su svuda oko nas. Neki su bezopasni (npr. “čula sam da će svi koji danas nemaju domaći zadatak dobiti jedinicu”), ali ima i onih koji su opasni, koji povređuju osobu, grupu, prijatelje (npr. kad se o nekome napiše ili ispriča “sočna” ili “šokantna” priča, neki detalj iz neke situacije koji bi osobu mogao posramiti ili nešto privatno o osobi o čemu ona ne govori drugima). Širenje tračeva je oblik *NASILJA!* A ako neko stalno tračari istu osobu i pokušava joj na taj način nauditi ili je povrijediti, tada tračarenje postaje *ZLOSTAVLJANJE.*”

2. AKTIVNOST: Rad u malim grupama (10 minuta)

Odjeljenjski starješina podijeli učenike u male grupe (predlažemo 3-5 učenika u grupi). Svaka grupa dobije jedan problem o kojem raspravlja i pitanja za razmišljanje.

GRUPA 1.

Ponekad ljudi tračare ili ogovaraju s namjerom da povrijede drugu osobu, izazovu bol ili je ponize. Izmišljaju ponižavajuće priče koje vjerovatno nijesu istinite i čine ogromnu štetu osobi! Na primjer, na blogu je pisalo: “Ana je kradljivica, nemojte s njom sjediti!”

Što mislite kako se osjeća Ana iz priče? Šta bi drugi vjerovatno mislili o njoj? Šta biste vi učinili na Aninom mjestu?

GRUPA 2.

Napisali ste, prema vašem mišljenju, šaljivu priču o vašem poznaniku Josipu i poruku poslali na više mobilnih telefona, a da niste razmislili o posljedicama. Nije vam cilj bio poniziti Josipa, ali kad je doznao za nju i pročitao je, osjetio se povrijedenim.

Što mislite kako se osjeća Josip iz priče? Da ste vi dobili ovu poruku, šta biste pomislili o pošiljaocu poruke? Koje su posljedice vašeg postupka za vas, ali i za Josipa? Šta biste učinili na Josipovom mjestu?

GRUPA 3.

Dopisujući se preko *chat-a*, ispričao si priču koju si čuo od prijatelja o zajedničkom poznaniku Marku, a da nis provjerio/la dobijenu informaciju. Sad o tome bruji cijela škola.

Što mislite kako se osjeća Marko o kojem bruji cijela škola? Koje su posljedice vašeg postupka za vas, ali i za Marka iz priče? Šta biste vi učinili na Markovom mjestu?

Odjeljenjski starješina naglašava učenicima: "Tokom razgovora važno je da svako od vas kaže što misli. Svaka je ideja važna i zapišite je na papir. Jedan član vaše male grupe, kojeg izaberete, iznijet će cijelom razredu ideje i odgovore koje ste napisali. Za rad u maloj grupi imate 7 minuta." Predstavnik svake grupe pročita odgovore pred odjeljenjem, a ostali učenici mogu dati svoje komentare.

Napomena za odjeljenjske starješine:

Kroz ove aktivnosti želja nam je podstaknuti raspravu među učenicima i usmjeriti ih prema dilemama i nijansama u našem ponašaju koje značajno određuju i utiču na razne odnose i relacije koje imamo s ljudima oko sebe. Važno je znati da nema jednog tačnog odgovora u ovim raspravama i navedene situacije mogu se posmatrati iz različitih perspektiva. Predlažemo da se usmjerite na vrijednosti koje vode očuvanju odnosa i međusobnom poštovanju. Tokom rasprave pokušajte se držati okvira koje priče nude i razgovarati o odnosima među likovima u pričama, a ne širiti raspravu na njihova iskustva.

3. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima: Zašto tračarimo i zašto trač boli?

(15 minuta)

Odjeljenjski starješina podijeli razredno odjeljenje na dva dijela. Jedna polovina učenika dobije temu *Zašto tračarimo?*, dok druga polovina razmišlja na temu *Zašto trač boli?*. Unutar svoje grupe i zadate teme svaki učenik razmišlja za sebe (a može i u paru s osobom do sebe), te pokušava dokučiti što više mogućih odgovora i zaključaka. Učenici imaju oko pet minuta za ovaj dio aktivnosti.

Tema: Zašto tračarimo? Šta mislite, šta ljudi žele postići tračarenjem ili ogovaranjem? Šta si ti želio/željela postići tračarenjem ili ogovaranjem? (zapišite na tabli) Je li tračarenje i ogovaranje jedini način da dobiješ to što želiš? Ima li i drugih, manje nasilnih, načina?

Napomena za odjeljenjske starješine: Pri iznošenju odgovora i zaključaka, odjeljenjski starješina podstiče učenike da iznesu što više svojih odgovora, a tek kad učenici iscrpe svoje ideje, dodaje i upotpunjava njihove odgovore idejama iz podsjetnika.

Pitanja za podsticanje rasprave i dopune razrednom starješini:

DA BI SE OSJEĆALI BOLJIM OD DRUGIH jer zapravo ne vjeruju da su dobri ili sposobni pa traže nekoga za tračarenje da ne ispadnu najgori.

DA BUDU DIO NEKE GRUPE jer svi tračare pa im se priključe kako bi bili prihvaćeni ili da ih ne izbace iz grupe.

ZBOG PAŽNJE - ispričaju nečiju tajnu da bi privukli pažnju drugih.

DA BI SE OSJEĆALI SNAŽNO/MOĆNO - neki vole kontrolisati druge i biti vođe, pa tračarenjem unište ugled nekog ko je popularan nastojeći da sami postanu još popularnijima.

IZ LJUBOMORE ILI OSVETE - vrlo su ljuti i ne znaju drugačije riješiti sukob koji je nastao pa kroz osvetu - nadoknada štete za koju misle da im je nanesena - još više povrijede drugu stranu.

IZ DOSADE.

IZ POTREBE ZA ZLOSTAVLJANJEM - da zadovolje svoju potrebu za nadmoći i tada često misle da to ta druga osoba zavređuje (što nikad nije istina jer svi zavređuju poštovanje).

MOŽE BITI ZABAVNO - neki tračevi počnu kao šale i zafrkancija, bez namjere da se povrijedi ta osoba.

Dopunite prijedloge učenika. Ljudi tračaju...

4. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima: Kako prekinuti lanac tračanja i ogovaranja? I šta kada tračaju tebe? (10 minuta)

Tema: Zašto trač bolji?

Riječi nekad povređuju i jače od udarca. Zamisli da je osoba drvo, da je čivija trač, a ti si čekić. Što se dogodi svaki put kad zabiješ čiviju u drvo? (rupa = povreda)

Trač je nasilje i napad na privatnost druge osobe!

Ima negativne posljedice:

- Može dovesti do toga da se drugi ne žele družiti s tom osobom (ili s tobom kad shvate da širiš tračeve)
- Da se osoba osjeća posramljenom ili manje vrijednom
- Povređuje i boli kad iznosiš nešto o osobi ili njenoj porodici u trenutku kad osoba nije spremna govoriti o tome što joj se događa (npr. kad se nečiji roditelji rastaju, kad se neko posvađa s prijateljicom, kad nekog ostavi cura).

Na početku aktivnosti odjelenjski starješina kaže učenicima: "Naučili smo da ljudi tračare iz različitih motiva i radi različitih razloga. Naučili smo i da trač može povrijediti drugu osobu, čak i kada nije ispričan s lošom namjerom. Svako od nas može odlučiti šta će učiniti kada do njega dođe trač. Isto tako, kad s drugima tračaš, kad-tad ćeš i ti doći na red. Sada ćemo podijeliti odjeljenje na dva dijela. Dio vas razmišljat će o tome kako možemo prekinuti lanac tračanja i ogovaranja, odnosno šta biste sve mogli učiniti kada trač ili ogovaranje dođe do vas? Kako biste ga mogli prekinuti? Druga polovina odjeljenja ima zadatak smisliti što više odgovora i ideja kada dozname da ste vi meta trača. Dakle, šta biste mogli učiniti ako dozname da drugi tračare vas? Svako razmišlja za sebe (ili u paru s osobom do sebe) i pokušava dokučiti što više mogućih odgovora i zaključaka na zadatu temu. Za taj posao imate oko pet minuta. Nakon toga ćemo čuti sve vaše odgovore, zaključke i ideje."

Zatim odjelenjski starješina plenarno pita i poziva učenike koji su zamišljali na prvu temu da s odjeljenjem podijele odgovore koje su smislili, a onda one učenike koji su razmišljali na drugu temu.

Tema: Kako prekinuti lanac tračanja i ogovaranja?

1. Prije negoli ispričaš nekome, stani i razmisli, može li to što si čuo povrijediti osobu o kojoj se govorи? Zašto ti to želiš ispričati nekom drugom? Kako će se ta osoba osjećati kada dozna šta ste pričali? Hoće li joj ta priča na bilo koji način nanijeti neugodu ili štetu?
2. Prekini lanac! Zaustavi trač! Nemojte ga širiti ako može povrijediti!
3. Nemojte ga slušati!
4. Ako jedan prijatelj trača drugoga pred vama, zaustavite ga i pokušajte ih podstaknuti na otvoreni razgovor.
5. Poštujte tuđu privatnost! Ako želite da drugi ne govore o vama, nemojte ni vi o njima.
6. Provjerite! Tračevi su najčešće neistiniti.

Tema: Šta kada tračaju tebe?

1. Provjeriti odakle dolazi trač i zašto. Je li te neko želio povrijediti ili se radilo o nesporazumu?
2. Otiđi osobi koja je pokrenula trač i nenasilno raspravi s njom sukob.
3. Zatraži podršku prijatelja. Oni koji te poznaju i kojima je stalo do tebe, pitat će te o čemu se radi. Sam pojasni o čemu se radi onim ljudima do čijeg mišljenja ti je stalo.
4. Zamoli prijatelje da ti pomognu zaustaviti trač. Neka drugima kažu ili napišu da to što piše ili što se govori nije istina i neka pozovu druge da prestanu govoriti o tome.
5. Nemojte osobi koja se ponaša nasilno dati ono što želi - pokazati da vas je povrijedila jer ćete pogoršati stvar. Osoba vas je željela povrijediti kako bi se ona osjećala dobro, a vi loše. Zamislite njeno razočaranje kad vidi da nije uspjela.
6. Oduprite se potrebi za osvetom. Osvetom se nastavlja lanac, a vi takođe postajete nasilnici.
7. Šta možete naučiti iz te situacije kako se slično ne bi ponavljalo:
 - Voditi računa o tome kome povjeravate svoje tajne.
 - Pronaći prijatelja kojem možete vjerovati, koji će vam biti podrška kad vam je teško.
 - Oduprite se potrebi da iz osvete govorite o drugima ono što znate da bi ih moglo povrijediti.

I na kraju slijedi zahvaljivanje učenicima na učešću.

8. Radionica za učenike viših razreda: Zavodenje i seksualno zlostavljanje na internetu

Razred: učenici viših razreda

Cilj: upoznati učenike s pojmom seksualnog zlostavljanja i pedofilije, povezati s pojmom anonimnosti i njene moguće zloupotrebe u svrhu namamljivanja đece, podstaknuti razmišljanje o mogućim rizicima pri upoznavanju internet prijatelja

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: papir i olovka, PowerPoint prezentacija i računar s LCD projektorom, radni listići iz 4. Aktivnosti, listići s ispisanim koracima za funkciju *Print Screen*

Napomena: Za potrebe obrade ove teme pripremite PowerPoint prezentaciju.

1. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima o Internet prijateljstvima i upoznavanju internet Prijatelja (10 minuta)

Dobro ih je poučiti da prijatelji mogu pomoći i đeca se vrlo često najprije povjere prijateljima. Ono što želimo jeste poslati im jasnu poruku da je ovaj problem pretežak za njih same i da je važno povjeriti se i odrasloj osobi.

Napomena za odjeljenjske starješine: Važno je đeci pojasniti da se pod pojmom internet prijatelj misli na prijatelje koje su upoznali i s kojima se druže na internetu, a koje ne poznaju u stvarnome životu.

Razgovor s učenicima i pitanja za raspravu:

Odjeljenjski starješina kaže: "Internet nam omogućava komunikaciju s ljudima, daje mogućnost brzog i jednostavnog dopisivanja s vršnjacima i ljudima u različitim djelovima svijeta. Često na forumu ili *chat*-u možemo naći prijatelje s kojima dopisivanje može biti vrlo zabavno i poučno."

Imate li internet prijatelje s kojima se dopisujete i družite na internetu, a da ih ne poznajete u stvarnome životu?

Na koji način održavate i razvijate internet prijateljstvo? O čemu razgovarate?

Na koji se način vi sami predstavljate na internetu? Dajete li uvijek tačne podatke o sebi?

Vjerujete li sve što vam internet prijatelj kaže? Na koji način provjeravate govori li vam istinu ili jesu li tačni podaci koje ta osoba govori o sebi?

Jeste li ikada dogovarali susret s internet prijateljem? Kakva su vaša iskustva s tih susreta?

2. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima o seksualnom zlostavljanju i uznenemiravanju (10 minuta)

Odjeljenjski starješina: "U današnjoj radionici razgovarat ćemo o seksualnom zlostavljanju i zavođenju dece i mladih na internetu. No željela bih prije toga provjeriti s vama znate li svi značanje pojmljova koje ćemo danas proći."

Slijedi definisanje svakog od navedenih pojmljova (za potrebe ove aktivnosti u redu je ostati na nivo definicije):

Šta je seksualno zlostavljanje? - Seksualno zlostavljanje znači svako ponašanje u kojem odrasla osoba iskoristi i uključuje dijete i mladu osobu da bi zadovoljila svoju seksualnu želju i potrebu.

Kakve oblike seksualnog zlostavljanja poznajete? - Polni odnos, dodirivanje đeteta po intimnim djelovima tijela ili na đetetu neugodan način, traženje da dijete dira odraslu osobu, samozadovoljavajuće pred đetetom, traženje da dijete dodiruje sebe, a odrasla osoba ga posmatra, izlaganje đeteta seksualnom sadržaju (slikama, filmovima, pornografskim sadržajima...)

Znate li šta je dječja pornografija? - Iskorištavanje dece i mladih za izradu različitih seksualnih materijala (časopisa, fotografija, filmova...) kojima se koriste odrasle osobe da bi zadovoljile svoje seksualne želje i potrebe. Velik broj dece i mladih koji završi u pornografskoj industriji žrtve su dječje prostitucije i trgovine đecom. Takođe, đeca koja su naivna i olako povjeruju odraslima mogu postati predmetom dječje pornografije.

Znate li šta znači pojam pedofil? - Osoba koja iskorištava đecu da zadovolji svoje seksualne potrebe i želje. Iako se pravi da je prijatelj đetetu, zapravo mu nije važno kako se dijete osjeća.

Odjeljenjski starješina iznosi dva primjera zavođenja na internetu kao ilustraciju: "Ako se s nekim dopisujem iz dosade i on mi traži gole slike, a ja mu ne dam i ne želim se više s tom osobom dopisivati, onda me počne vrijeđati, ali ja ga blokiram i više nikad ne razgovaram.

"Jednom sam bila na *chat*-u i pitao me neki čovjek šta imam na sebi. Kad sam prekinula, on se ponovo javlja i psovao i govorio stvari koje su me uznenemiravale, pa sam otišla s *chat*-a."

3. AKTIVNOST: Kratko predavanje (10 minuta)

Zaokruživanje razgovora i najava predavanja koje slijedi:

“I sami imate iskustvo da nam internet omogućava upoznavanje novih ljudi i zabavu. Možemo upoznati mlade ljudе iz različitih djelova svijeta, razgovarati s prijateljima i dragim osobama koje žive u nekom drugom mjestu. Međutim, postoje ljudi koji zloupotrebljavaju anonimnost koju internet nudi za manipulisanje i pridobijanje đece i mlađih na nepoželjna ponašanja, posebno s ciljem zadovoljenja seksualnih želja i potreba. Naučili smo da postoje odrasli ljudi koji se lažno predstavljaju i pretvaraju da su prijatelji jer ih zanimaju slike seksualnog sadržaja ili imaju seksualne želje i namjere. Upravo radi toga važno je biti oprezan pri upoznavanju internet prijatelja. U kratkom predavanju koje slijedi ispričat ћu vam na koji način pedofili postaju prijatelji đeci i zavode ih. Naučit ćemo na koje je stvari važno obratiti pažnju kako ne biste upali u neku nevolju i doživjeli nešto vrlo neugodno.”

“Svi volite *chat*-ati i upoznavati druge. To je jedna od stvari radi kojih je internet jako zabavan. Međutim, *chat room* omogućava odraslima da se pretvaraju da su đeca, što može biti vrlo opasno. Da biste sigurno mogli *chat*-ovati i uživati u druženju s internet prijateljima, dobro je znati kako djeluju pedofili. Na taj će način lakše prepoznati moguće opasne situacije i lažna prijateljstva. Pedofil može samo *posmatrati* tj. *biti "u sobi"* i *pratiti razgovor*, ne uključujući se aktivno. Na taj način dobija informacije o tebi i tvojim interesovanjima. U nekom trenutku počet će razgovor s tobom u *chat room*-u, i to na način da u početku *pita uopštena, nevina pitanja, šali se i priča viceve*. To je zato što svi u *chat room*-u mogu videti poruke i pratiti razgovor. I on sam predstavljat će se kao tvoj vršnjak ili vršnjakinja i vjerovatno će pisati da voli slične stvari kao i ti. Takođe, može poslati lažnu fotografiju kako bi te lakše uvjerio da je on osoba kojom se predstavlja. Prisjeti se da je pedofil neko vrijeme proveo skriven u *chat room*-u i prateći razgovore o svakoj osobi otkrio je nešto, pa tako i o tebi.

U sledećem koraku, kad imaš osjećaj da ste se već malo bolje upoznali i sprijateljili, pedofil može predložiti da *nastavite razgovor u privatnoj sobi*, što većina *chat* programa omogućava. Tad može pokušati dozнати koliko je sigurno razgovarati s đetetom postavljajući pitanja poput: “*Jesi li sam/a kući?*”, “*Ko još koristi računar kod tebe?*”, “*U kojoj ti je sobi računar?*”. Ako kažeš da si sama kod kuće, da je računar u tvojoj sobi i da se samo ti koristiš njime, pedofil će nastaviti razgovor. Dakle, budi vrlo oprezan/na ako tvoj internet prijatelj prekine razgovor kad kažeš da nisi sam/a, da se tvoji roditelji koriste računaram ili mogu gledati što ti radiš na internetu.

Pokazalo se da pedofili najprije šalju neutralne sadržaje da te podstaknu na razgovor. Može razgovarati s tobom o tvojim interesovanjima i hobijima, školskim problemima i prijateljstvima ili o tvojim problemima o kojima je prethodno doznao u *chat room*-u. Nakon toga počinje *razgovor vezan za seksualne aktivnosti*. Kako se razgovor nastavlja, pedofil može opisivati seksualne tehnike. Kako bi te uvjerio da je to normalno i da “svako to radi”, može ti *elektronskom poštom poslati fotografije* koje pokazuju druge ljudе ili đecu uključene u takve aktivnosti. Takođe, može tražiti da mu pošalješ i svoju fotografiju, pa čak i bez odjeće ili u nekoj seksi pozи. Ponekad može tražiti da, nakon što ti pošalje slike, posebno one seksualnog sadržaja, izbrišeš te slike jer “će imati problema ako neko drugi vidi te slike”. Takođe, može ti reći da ovo *čuvaš kao tajnu*, odnosno tražiti da nikad nikome ne govoriš o tim razgovorima. Na taj način kao da želi povećati povjerenje među vama. Nažalost, ti se radi takvih tajni možeš osjećati jako loše i preplašeno, i zato je važno da znaš da to nisu dobre tajne i u redu je reći roditeljima ili nekim drugim odraslim osobama u koje imaš povjerenja šta ti se događa.

4. AKTIVNOST: Rad u malim grupama (15 minuta)

Ako se ovaj tip razgovora nastavi, može *predložiti i da se sastanete i upoznate u stvarnom životu*”

Nakon predavanja odjeljenjski starješina poziva učenike da komentarišu i iznesu svoja razmišljanja. U okviru ove rasprave odjeljenjski starješina upoznaje učenike s funkcijom *Print Screen* koja omogućava snimanja i čuvanja poruka i sadržaja na internetu. Koraci su detaljnije opisani u PowerPoint prezentaciji koja prati izlaganje, ali i u prilogu na kraju ove radionice.

Odjeljenjski starješina određuje broj malih grupa zavisno od broja učenika u odjeljenju (3-5 učenika po grupi).

Svaka grupa dobije dvije ili tri kartice s pravilima i savjetima (nekeće grupe imati isto pravilo).

Uputstva za učenike: "Svaka će grupa dobiti nekoliko kartica s pravilima i savjetima koje je važno znati ako se želimo osjećati sigurnijim i zaštićenijim s internet prijateljima. Prisjetite se svega što smo dosad govorili o internetu i objasnite radi čega je važno poštovati navedeno pravilo. Predstavnik svake grupe pročitat će odgovore koje ste napisali. Za rad imate 7 minuta."

Smjernice i dopune za odjeljenjske starješine Važno je prvo podstaknuti učenike da izlože svoj rad i odgovore koje su smislili. Tek nakon što učenici iscrpe svoje odgovore, razredni starješina dopunjava onim tvrdnjama koje su u priručniku, a učenici ih nisu rekli.

PRAVILO	OJAVAŠNJENJE - ZAŠTO?
Nikad ne prihvataj besplatni poklon (npr. dopunu za mobilni telefon) u zamjenu za adresu ili neku drugu informaciju bez dozvole roditelja.	
Nikad ne nastavljam razgovor ili dopisivanje radi kojeg se osjećaš nelagodno ili koji postaje preličan. Jednostavno prekini razgovor, predi na drugu stranicu na internetu i reci roditeljima ili odraslima od povjerenja šta se dogodilo.	
Tajne radi kojih se osjećamo loše ili uznemireno ne treba čuvati. U redu je povjeriti se roditeljima ili drugoj odrasloj osobi kojoj vjeruješ.	
Budi ljubazan, ali ostani oprezan i sumnjičav!	
Nikad nemoj davati informacije o pravom identitetu (ime, prezime, ime i prezime roditelja, broj telefona, kućnu adresu, radno mjesto roditelja, naziv škole, broj kreditne kartice roditelja) ni u <i>chat</i> sobama, niti putem elektronske pošte (<i>e-mail</i>) nekome koga lično ne poznaješ jer lako može zloupotrijebiti podatke.	
Prije upoznavanja internet prijatelja razgovaraj o tome s roditeljima ili nekom odraslim osobom od povjerenja.	
Dogovori prvi susret na javnome mjestu, gdje ima dosta ljudi.	

Ako nikako ne želiš ili se ne usuđuješ pozvati roditelje na susret s e-prijateljem, nikako ne idi sam/a, već povedi nekoliko prijatelja i prijateljica ili odraslu osobu kojoj vjeruješ.	
Nikad ne prihvataj besplatni poklon (npr. dopunu za mobilni telefon) u zamjenu za adresu ili neku drugu informaciju bez dozvole roditelja.	Možda je to samo trik kojim bi pedofil doznao podatke o tebi i tvojoj porodici.
Nikad ne nastavljam razgovor ili dopisivanje radi kojeg se osjećaš nelagodno ili koji postaje preličan. Jednostavno prekini razgovor, predi na drugu stranicu na internetu i reci roditeljima ili odraslima od povjerenja šta se dogodilo.	Nije tvoja greška ako dobiješ takve poruke. Poruka nije došla zbog toga što si nešto pogrešno učinio/la. Povjeri se roditeljima ili drugoj odrasloj osobi kojoj vjeruješ.
Tajne radi kojih se osjećamo loše ili uznemireno ne treba čuvati. U redu je povjeriti se roditeljima ili drugoj odrasloj osobi kojoj vjeruješ.	Postoje dobre i loše tajne. Pravi prijatelji od nas neće tražiti da čuvamo tajne radi kojih se osjećamo loše niti tražiti od nas da radimo nešto što nam se ne sviđa.
Budi ljubazan, ali ostani oprezan i sumnjičav!	Ponašaj se prijateljski kao što si i u stvarnom životu. Ali ne vjeruj svemu što drugi kažu. Prisjeti se da o toj osobi znaš samo ono što ti je ona rekla, a na internetu možemo biti sve što poželimo.
Nikad nemoj davati informacije o pravom identitetu (ime, prezime, ime i prezime roditelja, broj telefona, kućnu adresu, radno mjesto roditelja, naziv škole, broj kreditne kartice roditelja) ni u <i>chat</i> sobama, niti putem elektronske pošte (<i>e-mail</i>) nekome koga lično ne poznaješ jer lako može zloupotrijebiti podatke.	Internet pruža anonimnost i svako se može predstaviti kako želi i biti šta želi. Ponekad se odrasli ljudi koji često nemaju prijateljske namjere mogu predstavljati kao deca. Bez obzira na to koliko simpatično neko djelovao preko interneta, ta osoba je ipak stranac, koji može biti i odrasla osoba, a pretvarati se da je dijete. Ljudi loših namjera upravo su ti koji anonimnost najviše zloupotrijebi.
Prije upoznavanja internet prijatelj razgovaraj o tome s roditeljima ili nekom odraslot osobom od povjerenja.	Ako je taj prijatelj dijete, on takođe treba dovesti roditelja. Na taj se način svi osjećaju sigurno. Uostalom, ako je ta druga osoba zaista zainteresovana za stvaranje prijateljstva, roditeljska pratnja neće joj predstavljati problem.
Dogovori prvi susret na javnome mjestu, gdje ima dosta ljudi.	Osoba koja ima iskrene i prijateljske namjere neće imati ništa protiv. Ako se nađeš u opasnosti ili se internet prijatelj lažno predstavlja, ljudi ti mogu priteći u pomoć.
Ako nikako ne želiš ili se ne usuđuješ pozvati roditelje na susret s e-prijateljem, nikako ne idi sam/a, već povedi nekoliko prijatelja i prijateljica ili odraslu	Nikad ne znaš ko je zapravo tvoj internet prijatelj. Dobro je imati nekog uza se ako se nađeš u opasnosti.

Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)	Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)
Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)	Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)
Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)	Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)
Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)	Kako sačuvati Print Screen kopiju u računar? ▪ Interaktivni sadržaj kopiramo komandama ▪ Ctrl+PrintScrn (cijeli monitor) ili ▪ Alt+PrintScrn (aktivni prozor) ▪ Pokrenemo program u kojem ćemo sačuvati kopiju (Paint, Word) ▪ Nalijepimo kopiju (Edit/Paste; Ctrl+V) ▪ Sačuvamo kopiju (File/Save As...; Ctrl+S) Definišemo mjesto i format u kojem čuvamo kopiju(npr. My Documents; .JPG)

9. Radionica za učenike viših razreda: Snimanje i objavljivanje fotografija na internet

Razred: učenici viših razreda

Cilj radionice: Podstaknuti učenike na razmišljanje o mogućim opasnostima i dilemama vezanima za objavljivanje fotografija i snimaka na internetu. Upoznati đecu s mogućnostima programa

Paint (ili još bolje Photoshop, ako ga škola ima ili može nabaviti) i mogućnosti izmjene slika koje su objavljene na internetu.

Trajanje radionice: 45 minuta

Potreban materijal: obvezno računar s pristupom internetu, PowerPoint prezentacija i računar sa LCD projektorom

1. AKTIVNOST: Preuzimanje (engl. *download*) fotografija učenika (5 min)

Razgovor s učenicima (5 minuta)

Pitanja za podsticanje razgovora: Objavljuju li svoje fotografije na internetu i gdje? Radi čega im je važno staviti svoje fotografije u svoj profil? Ko ima pristup njihovim fotografijama I snimcima? Jesu li doživjeli neka neugodna iskustva radi fotografija objavljenih na internetu ili poslanih mobilnim telefonom?

Važna napomena: Nakon ove radionice obvezno skinuti fotografije učenika sa servera na koji su stavljeni za potrebe ove radionice.

2. AKTIVNOST: Predstavljanje Paint programa i demonstracija mogućnosti u okviru toga programa (15 minuta)

Uputstva za učenike: "Sada ćemo naučiti šta sve nudi program Paint/Photoshop, kakve su mogućnosti obrade slika. Na tabli je napisana *web* adresa na koju ćete sad otići i svaki će učenik skinuti s nje svoju fotografiju. Sve izmjene i promjene na fotografijama svako će od vas raditi samo na svojoj fotografiji. Ako želite dodati nekoga na svoju sliku, smijete skinuti sliku nekog iz razreda koga sami odaberete, no nikakve izmjene na slici te osobe nisu dopuštene bez njenog pristanka."

Učenici skidaju svoju sliku s servera. Na početku aktivnosti nastavnik informatike pita učenike jesu li se već upoznali s programom za obradu fotografija, koriste li se njime sami, šta znaju o tome programu. Zatim slijedi predstavljanje i demonstracija mogućnosti u Paintu

3. AKTIVNOST: Obrada fotografija (25 minuta)

Nastavnik napiše na tabli svoju *web* adresu na koju učenici moraju otići kako bi preuzele svoje fotografije.

Uputstva za nastavnika: U Paint programu (koji je dio MS Office standardnog paketa u svakom računaru koje ima Windows) ili Photoshop, otvaramo fotografiju koju zatim "obrađujemo" - mogu se uzeti fotografije na kojima učenici nijesu sami, nego ih je više. Može se "izrezati" ili zamijeniti glave, nacrtati brkovi, napraviti rupe među zubima, masnica pod okom..., uglavnom izmijeniti nečiju sliku na neki pogrdan način. U ovome dijelu nastavnik se koristi pripremljenom PowerPoint prezentacijom.

Učenici samostalno/ili u paru obrađuju i mijenjaju svoje fotografije. Nastavnik ih podstiče da isprobaju što više mogućnosti koje program nudi. Dobro je usmjeriti ih da u nekoj varijanti dodaju novu osobu uz sebe, no svakako podsjetiti da ne rade nikakve promjene te osobe (osim ako je ona s njima u paru i slaže se s time).

Nastavnik komentariše rade s učenicima, učenici mogu obilaziti i pogledati rade drugih. Moguće je aktivnosti 3. i 4. povezati tako da učenici istovremeno prezentovane sadržaje isprobavaju na svojim računarima.

4. AKTIVNOST: Razgovor s učenicima (5 minuta)

Nastavnik poziva učenike da komentarišu i iznesu svoje uvide, šta su naučili o objavljivanju fotografija na internetu, na šta moraju paziti.

U zaključku nastavnik informatike ističe: "Jednom kada pošaljete fotografiju, nad njom više nemate kontrolu, ne znate šta se dalje događa s njom. Nikad se ne zna ko će s interneta preuzeti vašu sliku i šta će druga osoba učiniti s njom. Mogli ste i sami viđeti da su uz malo vještine i s osnovnim grafičkim programima moguće razne fotomontaže. Pripazite kome šaljete i kome dajete pristup svojim fotografijama i video snimcima, ali i fotografijama svojih prijatelja. Ne stavljajte na internet ništa što ne biste voljeli da vide vaši prijatelji i poznanici, čak ni u e-mail odnosno SMS poruku, a ako ih i stavljate, ograničite im pristup. Potražite savjet roditelja ili druge odrasle osobe kojoj vjerujete."

Iskustvo primjene: Želimo podijeliti s vama iskustvo nastavnice infomatike u zagrebačkoj školi koja je učestvovala u pilot-programu. I ovo se čini dobrom mjestom. Nastavnica je bila zadovoljna radionicom i rekla nam je da je učenicima bila vrlo zanimljiva i "fora". Posmatrajući njihov rad na vlastitoj fotografiji, a istovremeno su mogli posmatrati tuđe radove, primijetila je da učenici dobro razumiju koliko je takvo mijenjanje fotografije povređujuće za druge. Posebno je ostavilo utisak situacija s dvije učenice iz tog odjeljenja koje su zakasnile na čas i nisu bile na grupnoj fotografiji. Djevojke su vrlo pažljivo pitale drugaricu iz razreda za dopuštenje da "njeno lice razvlače". Ovakvo ponašanje djevojaka nastavnica je propratila odobravanjem i ushićenjem te smatra da je već sam čin moljenja za dopuštenje bio vrlo poučan za učenike. Misli da će nakon takvog pitanja svi u odjeljenju zapamtiti i znati da u takvoj šali treba poštovati druge na čiji račun se šalimo.

Napomena za odjeljenjske starješine/nastavnike:

- U sproveđenju obavezno učestvuje nastavnik informatike ili neki drugi nastavnik, stručni saradnik, roditelj ili učenik vičan informatici uz prisustvo odjeljenjskih starješina, a izvođenje je moguće i u okviru nastave informatike.
- Za potrebe ove radionice svaka učenik/ca treba svoju vlastitu fotografiju imati spremljenu na nekoj internet adresi (ili na radnoj površini računara). Ako učenici imaju izrađen svoj profil na stranicama specijalnim za druženje, ondje vjerovatno imaju i svoju fotografiju, međutim to sigurno nemaju svi, a neki možda nemaju računar ili digitalni fotoaparat kod kuće. Zbog toga je potrebno u samoj pripremi radionice da nastavnik informatike prikupi od svakog učenika u razredu fotografiju u digitalnom obliku. Ako je učenik/ca nema, može donijeti svoju fotografiju koju će učitelj skenirati ili će učitelj sam fotografisati učenike za potrebe ove vježbe. Prikupljene fotografije učenika staviti će na server te će tokom radionice napisati učenicima adresu preko koje mogu pronaći fotografije koje će iskoristiti u daljim aktivnostima.
- Tokom sproveđenja pilot programa nastavnik informatike iz jedne zagrebačke škole napravila je razrednu fotografiju na početku radionice i onda to postavila na internet (*upload*). Svaki učenik iz te grupne fotografije preuzeo je svoju fotografiju i radio na njoj. Iako im je trebalo nešto više vremena za radionicu, nama se ova ideja svidjela jer daje učenicima uvid u neke dodatne manipulacije, obrade i mijenjanja fotografija.
- Učenike treba rasporediti da sjede tako da uz jednog učenika koji je spretan i već se koristio Paint programom bude jedan koji tom programu nije vičan.

Napisali:

Ivana Ćosić

Jasenka Pregrad

Ivan Salečić

Martina Tomić Latinac

Saradnice:

Ivana Jeđud

Anela Nikčević Milković

Snježana Pejnović

Adaptirali:

Dubravka Barjaktarović

Aleksandar Bandović

Reference:

1. Buljan Flander, G., Karlović, A., Čosić, I. (2003.): Dijete na internetu:brošura u izdanju Hrabrog telefona, Zagreb.
2. Buljan Flander, G., Krmek, M., Borovec, K., Muhek, R. (2006.): Cyberbullying (Nasilje putem interneta), Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, Zagreb.
3. Buljan Flander, G. i sur. (2008.): Rezultati istraživanja o iskustvima djece prilikom korišćenja interneta i modernih tehnologija.(preuzeto s <http://www.poliklinika-djeca.hr>, 31. 7. 2009.)
4. Commission on Chronic Illness (1957.): Chronic Illness in the United States (Vol. 1). Cambridge, MA: Harvard University Press.
5. Gossen, D. (1994.): Restitucija - Preobrazba školske discipline.Alineja, Zagreb.
6. <http://skolebeznasilja.unicef.hr>
7. <http://www.internettutorials.net>
8. <http://www.newbie.org>
9. <http://www.pierobon.org/iis>
10. <http://www.prekinilanac.org>
11. <http://www.windweaver.com>
12. <http://www.netsmartz.org>
13. Kako zaustaviti bullying (2006.), priručnik za roditelje u izdanju UNICEF Ureda za Hrvatsku.
14. Kazneni zakon. Narodne novine, br. 110/97, 110/07 i 152/08.
15. Mrazek, P., Haggerty, R. (1994.): Reducing risks for mental disorders:Frontiers for preventive intervention research. National Academy Press, Washington, D.C.
16. Obiteljski zakon. Narodne novine, br. 116/03 i 107/07.
17. Pregrad i sur. (2007.): Priručnik projekta Za sigurno i poticajno okruženje u školama, prevencija i borba protiv nasilja među djecom (2003. - 2005.), UNICEF Ured za Hrvatsku, Zagreb.
18. Prekini lanac! (2008.), letak za djecu u izdanju UNICEF Ureda za Hrvatsku i Hrabrog telefona.
19. Prekini lanac! (2008.), letak za roditelje u izdanju UNICEF Ureda za Hrvatsku i Hrabrog telefona.
20. UN Konvencija o pravima djeteta (2001.), Zagreb: Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mlađeži.
21. Zakon o sudovima za mladež. Narodne novine, br. 111/97 i 27/98.